

**MIKOŁAJ
KOCHANOWSKI**

ROTUŁY DO SYNÓW SWYCH

**BIBLIOTEKA
PISARZY
STAROPOLSKICH**

zespół redakcyjny

Adam Karpiński (przewodniczący)

Krzysztof Mrowcewicz

Ariadna Masłowska-Nowak (sekretarz)

10
TOM

**Instytut Badań Literackich PAN
Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”**

Biblio
Biteka
Disarzy
Staropolskich

MIKOŁAJ
KOCHANOWSKI

ROTUŁY DO SYNÓW SWYCH

WYDAŁ
ADAM KARPIŃSKI

IBL Instytut
Badań
Literackich
Wydawnictwo 1997 Warszawa

PRO
CULTURA
LITTERARIA

Redakcja

Ariadna Masłowska-Nowak

Korekta

Krystyna Petryk

Projekt okładki

Małgorzata Żarska

Opracowanie typograficzne

Adam Rysiewicz

Skład i łamanie

Wydawnictwo IBL / Helena Dziurnikowska

Książka dofinansowana ze środków Komitetu Badań Naukowych

© Copyright by Adam Karpiński, 1997

© Copyright by Stowarzyszenie „Pro Cultura Litteraria”, 1997

© Copyright for this edition by Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich
PAN, 1997

Druk i oprawa

Wrocławska Drukarnia Naukowa

ISBN 83-87456-00-4

WPROWADZENIE DO LEKTURY

Mikołaj Kochanowski (1533-1582) dla większości czytelników pozostaje tylko młodszym bratem wielkiego Jana z Czarnolasu; co dociekliwsi rozpoznają w nim także ojca Piotra – autora znakomitych przekładów epickich poematów Tassa i Ariosta; i jedynie historycy literatury pamiętają, że sam parał się piórem i zostawił dwa dzieła: *Rotuły do synów swych*, które właśnie oddajemy do rąk dzisiejszemu czytelnikowi, oraz przekład obszernych fragmentów *Moraliiów* Plutarcha, zachowany w manuskrypcie, czekający cierpliwie na wydawcę.

Niewiele wiemy o życiu Mikołaja¹. Urodził się i umarł w Sycynie, która dostała mu się (a ściślej jej północna część) w 1559 r., przy podziale majątku po śmierci matki, Anny z Białaczowskich. Miał wówczas 26 lat i zakończył już zapewne edukację; dysponujemy, niestety, tylko nikłymi śladami jej przebiegu: niepewną wzmianką o obecności w Królewcu (1556) oraz wpisem na Uniwersytet Lipski (1557) – uczelnię o zdecydowanie reformacyjnych sympatiach. Ożenił się w 1564 r. z Katarzyną Tymińską z Jasieńca, a w trzy lata później, po śmierci Kaspra, najstarszego z braci Kochanowskich, objął urząd podstarościego radomskiego, który sprawował aż do śmierci.

Materiały archiwalne niewiele mówią o jego stosunkach z Janem Kochanowskim i pozostałymi braćmi. Na uwagę zasługuje jednak, że to właśnie Jan występuje w dokumentach jako opiekun dzieci zmarłego

---

¹ O biografii Mikołaja zob. F. Bielak, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 13, s. 197-198 (hasło: „Kochanowski Mikołaj”); por. też *Cochanoviana*, red. J. Pelc, t. 1: *Źródła urzędowe do biografii Jana Kochanowskiego*, oprac. M. Garbaczowa, W. Urban, Wrocław 1985, passim, t. 2: *Materiały do dziejów twórczości Jana Kochanowskiego z lat 1551-1625*, oprac. M. Korolko, Warszawa 1986, passim. Zob. też. S. Nieznanowski, *Dynastia literacka Kochanowskich*, [w:] *Kochanowski. Z dziejów badań i recepcji twórczości*, oprac. M. Korolko, Warszawa 1980, s. 179-181.

Mikołaja². Z kolei po śmierci Jana jeden z synów Mikołaja, Adam, funduje nagrobek autora *Trenów* w Zwoleniu (po 1610), drugi zaś, Jan – sekretarz królewski, występuje wśród dziedziców praw autorskich na rozpowszechnianie dzieł poety w przywileju królewskim z 1611 r.³ To manifestowanie więzów rodzinnych, jak również fakt, że *Rotuły* zostały w 1617 r. dołączone do zbioru *Jan Kochanowski* i wraz z nim były wydawane w krakowskiej drukarni Piotrkowczyka, nie upoważnia nas jednak, by życie i twórczość Mikołaja w jakimkolwiek stopniu sytuować w otoczeniu czarnoleskiej lipy. Nie pozwalają na to same właśnie *Rotuły do synów swych* – pozostawiony dzieciom testament, wydany drukiem przez wdowę w trzy lata po śmierci autora.

Nie bardzo dziś wiadomo, co znaczy słowo „rotuła”. Niewątpliwie pochodzi od łacińskiego *rota* – koło, tarcza i jego zdrobnienia w rodzaju żeńskim: *rotula* i męskim: *rotulus* – kółko, przy czym oba te słowa utrwaliły swe dodatkowe konotacje związane z wtórnym znaczeniem czasownika *rotare* – obracać w koło, toczyć, ale również obracać jakąś kwestię, jakiś temat. Stąd więc w późnym antyku i Średniowieczu słowem *rotula* określano tekst przekazywany dalej („obracany”) i nazywano tak różnego rodzaju dokumenty i spisy: sądowe, kościelne itp. Takie zastosowanie miało spolszczone słowo „rotuł” – w terminologii prawniczej jednoznacznie rozumiane jako apelacja sądowa, oraz „rotuła” – oznaczające tekst podawany dalej, do dalszego przekazania (jak w XV-wiecznym wspólnym tytule pięciu pieśni bożonarodzeniowych: *Rotuła kolędowa*⁴), ale też, jak w przypadku *Rotuł dla synów swych* – tekst przekazywany do przemyślenia, zawierający tezę moralną⁵.

Zgodnie z tym znaczeniem *Rotuły* to testament przekazywany synom, a zarazem parenetyczny traktat, skomponowany z krótkich, pisanych ósmiosylabowcem wierszy, składający się z pięciu „rotuł” i dwunastu „napomnień”. Całość dopełniają cztery serie epigramatów pisanych głównie „pod obrazy”; rodzaj emblematycznych ilustracji poprzez alegorie uogólniających osobisty charakter przesłania moralnego.

² Zob. M. Korolko, W. Urban, *Fakty i przypuszczenia w życiorysie Kochanowskiego*, [w:] *Jan Kochanowski i epoka renesansu*, red. T. Michałowska, Warszawa 1984, s. 290.

³ Zob. *Cochanoviana*, t. 2, op. cit., s. 203.

⁴ W wieku XVII, za sprawą Kaspra Miaskowskiego i jego *Rotuł na narodzenie Syna Bożego*, utrwalił się związek między określeniem „rotuła” a tematem bożonarodzeniowym, skąd wywodzi się raczej nieuzasadnione utożsamianie rotuły i kolędy.

⁵ W materiałach *Słownika polszczyzny XVI wieku* zarejestrowano jedynie użycia słów: „rotuł” (= apelacja sądowa), w *Porządku sądów* Bartłomieja Groickiego (1559), oraz „rotuła” w *Rotułach* Kochanowskiego.

Połączenie dydaktycznego zamierzenia z tonem osobistym zawdzięcza Kochanowski Księdze Psalmów; z Psalmu 119[118], będącego właśnie rodzajem elementarza zasad moralnych dla młodych Izraelitów, pochodzi czterowersowe motto zapisane na karcie tytułowej, manifestacyjnie wyrażające wierność Prawu Bożemu – jedynemu drogowskazowi „na tej nędznej ziemi”. Wokół Pańskich ustaw konstruuje Kochanowski swoje własne przykazania, których pierwszym filarem (*Rotuła I. Cnota*) jest cnota rozumiana jako pochodzący od Boga dar mądrości, realizujący się w całkowitym oddaleniu od wielkiego świata, w przedstawianiu na małym. Pochwałę życia „pomiernego” i przestawania „na swoim” mógł, wzorem humanistów, znajdować w tradycji antycznej, choćby u Plutarcha, którego niewielki traktacik *De virtute et vitio* przetłumaczył wraz z 34 innymi, wybranymi z *Moraliiów*⁶. Bezpośrednim jednak źródłem tej koncepcji cnoty, o której mówią *Rotuły*, były raczej księgi mądrościowe Starego Testamentu, zwłaszcza Księga Przysłów, gdzie mowa jest o „mądrości”, sztuce życia zgodnej z Prawem i umiejętności odróżniania dobra od zła poprzez posłuszeństwo przykazaniom. Drugi rozdział Księgi Przysłów jest jakby schematem konstrukcyjnym pięciu rotuł Kochanowskiego. Owoce i dary mądrości-cnoty to bojaźń Boża (2,3-5), słowo Boże (2,6), obrona i pomoc tym, którzy postępują na ścieżkach Prawa (2,7-20) oraz zapewnienie zbawienia (2,21-22). Kochanowski nie parafrazuje oczywiście starotestamentowej księgi. Czerpie z niej po prostu system wartości decydujących o drodze żywota.

Z Księgą Przysłów związana jest także druga seria wierszy, określona jako *Napominania*. Bez wątplenia jest to nawiązanie do biblijnej formy pouczenia, zazwyczaj sygnalizowanej apostrofą do syna, zawierającej wskazówki rodzicielskie ojca, nauczyciela mądrości. Wypełnia je jednak Mikołaj Kochanowski własnymi doświadczeniami człowieka, który poprzestając na małym „służył Bogu w pobożności”. W *Napominaniach* przeplatają się trzy główne tematy. Jeden to przestroga (utwory III, IV, V, VIII) przed „światem szalonym”, „pochlebcą chytrym”,

⁶ Fragment tego traktatu, zatytułowanego *O cnocie*: „Taką rozkosz i taki porządek rozum w umyśle czyni, gdy się nauczysz, co jest właśnie dobrego i co pościwego. Dziwna rzecz, jako prędko staniesz się pomiernym i na swoim będziesz rad przestawał. I niechaj do ciebie co stracę, jeśli się ty w chudobie twej kochać nie będziesz i jeśli nie umilujesz daleko więcej spokojnego życia nie zażrząc nikomu, nie pytając się o nikim, aniżli dworskiego albo panięcego. Przeto bawiąc się nauką w wielkiej rozkoszy nad wszytki ludzi żywot swój powiedziesz i co dzień to lepszy i weselszy będziesz. Czasem majątność będzieć miła, abyś ją ludziom pomagał, czasem też i ubóstwo dla spokojnego i wolnego życia” (rkps BN BOZ, sygn. 1393, k. 137r).

czyniąca ten świat głównym wrogiem człowieka. Tam bowiem gromadzi się wszystko zło i wszystkie trwogi. Najważniejsza wskazówka i ostrzeżenie: „świata tego [...] w domki wasze nie puszczajcie, ale przed nim zawierajcie”, to jakby program ucieczki od życia aktywnego, pochwała izolacji ziemianina we własnej „chudobie” – wystarczającej do szczęścia. Pochwała owej „chudoby” (utwory II, IX, X) to program pozytywny Kochanowskiego. Pozbawione ambicji światowych, niezależne życie, ograniczone do „domku” i nielicznych przyjaciół („Jeden a dwa, i trzech wiele”), pozwala cieszyć się małym, rozwijać cnotę i pobożność, a w dłuższej perspektywie zasłużyć na wieczną nagrodę. Klamrą spinającą *Napominania* są wiersze (I, VI, VII, XI, XII), w których Mikołaj przedstawia siebie, swój własny żywot uznając za wzorcowy. Zdaje synom szczególnie rachunek z życia w zgodzie z Bogiem i „ustawami Jego”, w poszanowaniu ludzi, w ćwiczeniu się w cnotcie i poprzestawianiu na małym:

Mogłem być znaczny na świecie
 i bogatszy w swym powiecie.
 Dostałoby się też było,
 by się było tym bawiło,
 albo urzędu jakiego,
 albo chleba kapłańskiego,
 albo wioski od klasztoru,
 albo jurgieltu od dwora.
 Ale cel mego żywota
 nie był zbierać siła złota
 ani panom zastępować,
 ani uboższe hołdować,
 ale służyć Bogu całe,
 a przestawać na swym małe,
 i wolej Pańskiej pilnować,
 i na on świat się gotować.

Kończy *Napominania* modlitwa, w której oddaje Bogu „w opiekę” „dziatki i żonę”, sam oczekując rychłej śmierci, uwolniony od jakiegokolwiek zainteresowania światem – „na wszystko [...] niedbały”. To „gotowanie się” do spotkania z Bogiem, zasadnicza część planu dydaktycznego *Rotul*, urasta wręcz do rangi nadrzędnej formuły żywota ziemiańskiego. Wszystko podporządkowane jest perspektywie eschatologicznej. Ona wyznacza rozumienie cnoty, mądrości, szczęścia; ona nakazuje interpretować świat tylko jako przeszkodę w drodze do Boga. Z ostatnim *Napominaniem* kończą się właściwe „rotule”, ale nie one zamykają całość zbioru. Pisane językiem komunałów, proste i pozba-

wione poetyckiej ozdobności zalecenia domagały się jeszcze metafory, która w syntetycznym skrócie ujmowałaby wizję świata i ludzkiego życia. Tę rolę pełnią dodatki do *Rotul*, dołączone do ojcowskich przykazań alegoryczne obrazy, zapisane w formie coraz popularniejszych z końcem wieku cykli emblematycznych.

Uwagę zwracają dwie serie epigramatów „pod obrazy”. Pierwsza przedstawia alegoryczną opowieść będącą „Konterfetem żywota ludzkiego”, druga (*Na drugie obrazy*) – koło zmienności rzeczy ludzkich. Szczęśliwym trafem przy okazji pracy nad edycją udało się odnaleźć i włączyć do *Rotul* miedzioryty, z których Kochanowski korzystał. Nie potrafimy dziś powiedzieć, skąd znał ryciny wydane w różnym czasie (1564 i 1570) przez Hieronima Cocka (1510-1570), niderlandzkiego grafika i edytora, nauczyciela Petera Bruegla Starszego. Sądząc po dokładności zawartych w epigramatach odwołań do miedziorytów, zapewne widział je w Polsce w latach siedemdziesiątych.

Pierwszy cykl, rytowany przez Petera Furniusa na podstawie projektu Joannesa Stradanusa, przedstawia w sześciu alegorycznych obrazach dwie drogi życia, które młodzieniec ma do wyboru: drogę rozkoszy symbolizowanej przez czarnego konia i drogę cnoty – przez białego. Pierwsza prowadzi do piekła, druga ku zbawieniu. Na miedziorytach umieszczono sześciowersowe epigramaty opisujące i komentujące obraz, i te właśnie epigramaty zostały przez Kochanowskiego przełożone jako cykl *Pod obrazy konterfetu żywota ludzkiego*⁷.

Temat ikonograficznie opracowany przez Stradanusa, a podjęty przez Kochanowskiego, niesie ze sobą wyraźnie chrześcijańskie przesłanie, choć źródeł alegorii szukać trzeba w metaforze z Platońskiego *Fajdrosa* (253 C i nast.), ujmującej duszę ludzką jako powożony przez rozum zaprzęg z dwoma końmi: czarnym, symbolizującym dążenie do rozkoszy zmysłowych, i białym, wyrrywającym się ku celom szlachetniejszym⁸. Jest też oczywiste, że temat ten stanowi chrześcijańską

⁷ Cykl rycin został opublikowany i omówiony [w:] R. Schleier, *Tabula Cebetis oder »Spiegel des Menschlichen Lebens / darin Tugend und untugend abgemalet ist«. Studien zur Rezeption einer antiken Bildbeschreibung im 16. und 17. Jahrhundert*, Berlin 1973, s. 111-113, il. 81-86. Tam też o innych realizacjach ikonograficznych i literackich tematu. Do książki tej, a zarazem do źródeł cyklu Kochanowskiego dotarłem dzięki wskazówkom Profesora Jacka Sokolskiego, za co pragnę mu w tym miejscu serdecznie podziękować. Zob. też F.W. Hollstein, *Dutch and Flenisch Etchings Engravings and Woodcuts, ca. 1450-1700*, Amsterdam [1949-], t. VII, s. 44, nr 37-42.

⁸ Metaforę tę omawia Plutarch w *Moraliach*, w traktacie *O cnotie moralnej* przełożonym przez Mikołaja Kochanowskiego pt. *O cnotie, która do obyczajów należy* (rkps BN BOZ, sygn. 1393, k. 455-467).

odmianę – jeszcze chyba popularniejszych – alegorycznych przedstawień żywota ludzkiego, mających również antyczny rodowód. Pierwsze z nich to wywodzący się z pism Ksenofonta motyw Herkulesa na rozstajnych drogach (*Hercules in bivio*), wybierającego między drogą nieprawości a cnoty, zdomowiony w piśmiennictwie staropolskim od czasów Stanisława Orzechowskiego (*Żywot Jana Tarnowskiego*, 1561)⁹. Drugie z tych przedstawień to słynna *Tabula Cebetis*, dialog przypisywany pitagorejczykowi i uczniowi Sokratesa, Kebesowi z Teb (w rzeczywistości późniejszy), objaśniający malowidło z ateńskiej świątyni Kronosa – rozbudowany obraz żywota ludzkiego z wyraźnie stoickim sensem moralnym, iż droga do szczęścia nie wiedzie przez dary Fortuny, ale poprzez kształcenie i doskonalenie charakteru¹⁰.

Drugi cykl, wydany przez Cocka wcześniej, zapewne w 1564 r., rytowany był przez Cornelisa Corta na podstawie projektu czołowego grafika Niderlandów, Maartena van Heemskercka (1498-1574). Na dziewięciu miedziorytach opatrzonych wspólnym tytułem *Circulus vicissitudinis rerum humanarum*, nawiązujących wyraźnie do *Triumfów* Petrarcki¹¹, przedstawione są orszaki triumfalne Świata, Bogactwa, Pychy, Zazdrości, Wojny, Ubóstwa, Pokory, Pokoju oraz zamykający serię obraz Sądu Ostatecznego. Podobnie jak u Petrarcki cykl zawiera całościową wizję dziejów ludzkości, zakończoną triumfem Wieczności na Sądzie Ostatecznym, o wiele istotniejsze są jednak różnice owej wizji. Na poemat Petrarcki składają się triumfy Miłości, Czystości, Śmierci, Sławy, Czasu i Wieczności, stanowiące jakby sześć kolejnych etapów na drodze poety od miłości do Laury ku Bogu. Na innej zasadzie kompozycyjnej opiera się cykl Heemskercka: stałe miejsce zajmują w nim tylko obraz pierwszy z orszakiem Świata i ostatni – obraz Sądu. Siedem pozostałych triumfalnych wozów umieszczonych jest w tytułowym kole (*circulus*) zmienności

⁹ Zob. J. Banach, *Hercules polonus. Studium z ikonografii sztuki nowożytnej*, Warszawa 1984, s. 100-130.

¹⁰ Znane są trzy polskie wydania dialogu w XVI w., dwa po łacinie: 1522 i 1524 oraz przekład polski z 1581 r. Zob. K. Sinko-Popielowa, *Hans Dürer i Cebes Wawelski*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” 5 (1937), s. 143-163; Z. Abramowiczówna, *Tabula Cebetis. Nieznany rysunek z XVI wieku w Bibliotece Jagiellońskiej*, „Biuletyn Historii Sztuki” 18 (1956), s. 476-481. O europejskiej recepcji Cebesza zob. Schleier, op. cit.; tam też reprodukcja (il. 3) wydanego w Krakowie u Wietora w 1519 r. drzeworytu *Tabula Cebetis*.

¹¹ Cykl opublikowano i omówiono [w:] *New Hollstein. Dutch and Flemish Etchings Engravings and Woodcuts. 1450-1700*, vol. I: *Maarten van Heemskerck*, part II, Amsterdam 1993-1994, s. 168-172, il. 482-490. Tam też (s. 174-177, il. 491-496) edycja miedziorytów Heemskercka do *Triumfów* Petrarcki oraz informacje o wariantach i innych wydaniach. Zob. też F.W. Hollstein, op. cit., t. IV, s. 189.

rzeczy ludzkich według schematu: Bogactwo rodzi Pychę, Pycha rodzi Zazdrość, Zazdrość rodzi Wojnę, Wojna rodzi Ubóstwo, Ubóstwo rodzi Pokorę, Pokora rodzi Pokój, Pokój rodzi Bogactwo etc.

Epigramaty Mikołaja Kochanowskiego dość wiernie przekazują treść miedziorytów, choć niemal sprawozdawcza skrótowość wierszy nie jest w stanie respektować wielu subtelności obrazów. Polski autor postępuje śladem równie lakonicznych napisów umieszczonych na rycinach, ale jego wiersze nie są przekładami i często odbiegają od tekstu łacińskiego. Zmianie uległa też kolejność alegorii i po wstępnym triumfie Świata, przedstawiony został triumf Pokoju i on – a nie Bogactwo, jak u Heemskercka – rozpoczyna obrót koła zmienności. Nie zakłóca to w niczym samej zasady cyklu i nie zmienia jego głównego przesłania: Świat kręci się w obłądnym i nie dającym się zatrzymać kole, jakby nie dostrzegając jedyne go i prawdziwego swego celu i nieuchronnego końca – Bożego Sądu.

Obydwa cykle w alegorycznej formie podają prawdy ostateczne dotyczące człowieka i świata. Świat jest już skazany, człowiek zaś ma jeszcze możliwość wyboru: może pójść drogą cnoty, odrzucając pozorne wartości światowe. Wydawałoby się, że na tych emblematach *Rotule do synów swych* powinny zostać zamknięte, że wszystko już powiedziano. Tymczasem nie.

Na końcu zbioru znajdujemy jeszcze jeden cykl „pod obrazy”, zatytułowany *Historyja o Abrahamie*, opowiadający – jakby trochę wbrew tytułowi – dzieje Hagar, nałożnicy patriarchy, która zostaje wypędzona wraz z synem Ismaelem na pustynię. Tam obydwójgu grozi śmierć z pragnienia, jednak cudownie ocala ich Boży posłaniec. Można by w tym miejscu zapytać, dlaczego Kochanowski pisze o Hagar, która przez tradycję nie była uznawana za bohaterkę pozytywną. Egzegeci interpretowali jej postać za św. Pawłem (Gal 4,24-26), jako figurę Starego Przymierza przeciwstawionego Nowemu, figurowanemu przez Sarę – prawowitą żonę Abrahama. Moraliści zaś widzieli w Hagar wzór zdecydowanie negatywny i symbol związku nie uświęconego Prawem. Erazm Gliczner w *Książkach o wychowaniu dzieci...* (1558) uznał jej historię za przykład posiadania potomstwa „z nieforemną a podejrzaną białagłową”, a Erazm Otwinowski w *Sprawach abo historyjach znacznych niewiast* (1589) umieścił ją wśród niewiast „niepobożnych i złych”. Odejście Kochanowskiego od tej tradycji jest jednak tylko pozorne, bowiem nie Hagar go interesowała, ale pomoc Bożego anioła udzielona Ismaelowi, potomkowi Abrahama. Wyjaśnia to ostatnie zdanie *Historyi o Abrahamie*: „miłe Bogu potomstwo jest sprawiedliwego”.

Tą sentencją mógł wreszcie Mikołaj Kochanowski zamknąć *Rotuły do synów swych*, testament i przewodnik zostawiony swoim potomkom.

Rotuły nie cieszyły się dotąd szczególnym zainteresowaniem historyków literatury. Nie mieściły się w obrazie Renesansu, z jego harmonią, optymizmem, ciekawością świata i natury człowieka. Duch purytańskiej religijności, ascetyczny kult cnoty, postawa skrajnej izolacji od wszystkiego, co na zewnątrz ziemiańskiego „domku”, nie przystawały do wartości i ideałów humanistycznych. Traktowane jako ucieczka od zagrożeń, jakie może nieść „świat szalony”, zdawały się być raczej zapowiedzią epoki Baroku, na którą piętnem położyło się poczucie zagrożenia właśnie i związany z nim kryzys jednostki¹². Nie były również na tyle atrakcyjne literacko, by stanąć w szeregu dzieł prekursorskich nowych czasów obok Sępowych *Rytmów* czy *Rymów duchownych* Grabowieckiego.

Może teraz właśnie jest okazja, by *Rotuły do synów swych* Mikołaja Kochanowskiego zyskały nieco więcej przychylności i zainteresowania u czytelników i badaczy staropolskiej Muzy, tak jak znajdowały aprobatę wśród czytającej publiczności w wieku XVI i XVII, wydawane wraz z dziełami Jana z Czarnolasu. Warte są tego nie tylko ze względu na wpływ, jaki niewątpliwie wywierały; reminiscencje z nich znajdujemy przecież i w *Cofredzie* Piotra Kochanowskiego¹³, i w XVII-wiecznych pochwałach ziemiańskiego żywota, odwołujących się (jak np. *Szlachetka kondycja* Hieronima Morsztyna czy *Budynek* Wespazjana Kochowskiego) do cnoty mierności i poprzestawania na małym. Purytańskie rotuły Mikołaja są bowiem równie, a może nawet bardziej interesujące w otoczeniu literatury XVI-wiecznej, do której przecież należą, i którą na swój sposób czynią bogatszą, zróżnicowaną, nie poddającą się łatwemu uporządkowaniu. Nie ma w ówczesnej poezji żadnego innego dzieła, które powstawałoby bliżej czarnoleskiej lipy, a zarazem tak było od niej oddalone.

¹² Zob. Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1973, s. 71-72. W monografii J. Ziombka (*Renesans*, Warszawa 1973 i nast.) *Rotuły* nie zostały uwzględnione.

¹³ Zob. „Objaśnienia” do Rt I, w. 5-6 i Np II, w. 1-2.

**ROTUŁY
MIKOŁAJA KOCHANOWSKIEGO
DO SYNÓW SWYCH.**

**Które małżonka jego,
Katarzyna z Jasiénca Kochanowska,
po śmierci jego wydała,
Roku Pańskiego 1584.**

Prawa Twoje, mój Panie, piosnkami mojemu
były, pókim tu mieszkał na tej nędznej ziemi.
Wszystki Twoje ustawy skryłem w serce swoje,
aby Cię nie gniewało to mdłe ciało moje.

[ROTUŁY]

Rotuła I. Cnota

Nie zajrzę bogactw nikomu
 ani kosztownego domu,
 nie dbam o wsi, gumna wielkie
 ani o urzędy wszelkie.

5 Milsza mi z cnotą chudoba
 niżli z niecnotą ozdoba,
 bo mi już z tą wszystko miło,
 z ową i szczęście niemiło.

Mają bogactwa łotrowie,
 10 mają zamki tyranowie,
 ale gdy cnoty nie mają,
 szczęścia w nich, mądrzy, nie znają.

Wszystkie rzeczy z cnotą dobre,
 a bez niej i dobre podłe,
 15 bo nic po bogatym wienie,
 gdzie niecnota będzie w żenie.

Z cnoty wieczna sława słyńie,
 a bogactwo marnie ginie,
 cnota ozdobą możności
 20 i ochłoda w doległości.

Cnota klejnot niestracony,
 cnota skarb nieprzeplacony;
 trudniej zawsze cnoty dostać,
 niżli wielkim panem zostać.

25 Cnota się na niebie rodzi,
 która z Bogiem zawsze chodzi,
 a temu ją Bóg daruje,
 kogo na świecie miłuje.

Cnota królestwa buduje,
 30 cnota miasta naprawuje,
 cnota czyni dom szczęśliwy,
 gdy w nim każdy jest życzliwy.

Cnota tu nas z Bogiem jedna
 i do nieba droga pewna;
 35 cnotaśmy tu są szczęśliwi
 z cnoty będziem zawsze żywi.

[II.] Bojaźń Boża

Boga się bać, dziatki, trzeba,
 kto się chce dostać do nieba;
 i po Jego wolej chodzić,
 a nikomu nic nie szkodzić.

5 Ale się my tym chlubiemy,
 że się tu Boga bojemy,
 a onośmy wszyscy pošli
 za światem, mali i rośli.

Kto-ć się, dziatki, Boga boi,
 10 ten na Jego drogach stoi,
 a przestrzega wolej Jego,
 nie czyniąc nic wszetecznego.

[III.] Słowo Boże

Kogo z łaski sam Bóg rządzi
 słowem swym, ten nie zabłądzi.
 Słowo Pańskie jasno świeci,
 gdy je Pan Bóg w sercu wznieci.

5 To nas drogi Jego uczy,
 to nas swejwolej oduczy,

te świata obłądliwości
 prowadzi w Pańskie światłości.

10 Dobrym ludziom Pańskie drogi
 nigdy nie uczynią trwogi;
 pójdą nimi dobrzy snadnie,
 ale złośnik na nich padnie.

[IV.] Duch Boży

Bóg swoje dziatki miłuje,
 swego Ducha im daruje,
 w którym już są pewne nieba
 i ratunku gdy potrzeba.

5 To je dziećmi Jego czyni,
 a nie ma tego nikt inny;
 i komu to Pan Bóg daje,
 niesie Jego obyczaje.

10 Już go sprosny świat nie rządzi,
 który co złe, dobrym sądzi;
 już i ono bujne ciało
 Duchowi się pod moc dało.

[V.] Wieczny żywot

Żadne oko nie widziało,
 żadne ucho nie słyszało
 ani myśl człowiecza zgadnie,
 co na dobrego przypadnie.

5 Żywot wieczny w drogim niebie
 chowa mu Pan Bóg u siebie,
 pełen pociech rozmaitych
 i rozkoszy znamienitych.

10 Uwielbi go wieczną chwałą
 za jego pobożność stałą,
 a ci, którzy go trapiłi
 będą się barzo wstydzili.

[NAPOMINANIA]

Napominanie I

Dziatki moje, idźcież tędy,
a mijajcie świeckie błędy;
chodźcie drogą ojca swego,
potka was wiele dobrego.

5 Tak ci też wasz ojciec chodził,
a też mu Bóg dobra rodził.
Żył w dostatku i w pokoju,
nie znał trwogi ani boju.

10 Nie uczuł złego na świecie,
był znaczny w swoim powiecie,
użył lat swoich w radości,
służąc Bogu w pobożności.

II

Mając, dziatki, wyżywienie,
macie wielkie dobre mienie,
a kto nad to więcej żąda,
w niebie Boga nie ogląda.

5 Nie widziałem bogatego
jeszcze nigdy szczęśliwego,
bo tam niedostatek gęsty
i frasunek barzo częsty.

Niech mi brożek do nowego
10   wedle staniku mojego
          doda zboża i żywności
          dla czeladzi i dla gości.
Niech mi ogień wielki gore
          i ksiąg mam pełną komorę,
15   niechaj skrzynka mnie samemu
          pożycza, a nie inszemu.
Jeden a dwa, i trzech wiele
          niechaj będą przyjaciele.
          Ostatka w przyszłym żywocie
20   czekam w radosnej ochocie.

III

Dziatki moje, świata tego,
          jako pochlebcę chytrego,
          w domki wasze nie puszczajcie,
          ale przed nim zawierajcie.
5   Bo kto człowiek się z nim zbraci,
          ten już wieczny żywot traci
          i będzie chodził w ciemności
          jako ślepy po światłości.
Nie dozna drogi pokoju,
10   ale zawsze trwogi, boju;
          straci wczas, rozkosz, swobodę
          i zdrowie puści na wodę.
Tam się niedostatek mnoży,
          tam dług pana w nocy trwoży,
15   tam przyjaciel, coś z nim pijał,
          będzie cię w przygodzie mijał.
Stamtąd słaba rozkosz płynie,
          a pociecha zaraz zginie;
          już tam niemasz nic pewnego
20   oprócz piekła przekłętogo.
Cnota wam da przyjaciele
          i przyniesie rozkosz wiele;

tam nieprzebrana komora
i piwnica, i obora.

- 25 Dostanieć wam do nowego
w domkach wszystkiego dobrego,
jedno się wy Boga bójcie,
a świata nie naszladujcie.

IV

Dziatki, toć wam prorokuję
i za pewne obiecuję,
który z was dom zamiłuje,
że prędko nędzę uczuje.

- 5 Miedzy bracią napodlejszy
i naniedostateczniejszy
będzie zawždy żył na świecie,
nieznajomy w swym powiecie.

- Musi we złej sukni chodzić,
10 źle się mając, wiele robić;
czasem strawy nie dostanie
i bydłu, i tobie, panie.

- Musi mieszkać w dymnym chyzie,
lada się go co nagryzie,
15 w małej wadze u każdego
będzie sąsiada swojego.

- Nie potka go z wianem żona
ani w przypadku obrona,
do szczęścia drogę zagrodzi,
20 które za pługiem nie chodzi.

V

Ale kto ma świat przestrony,
ten dostanie z wianem żony,
łatwie się na statek zbierze
i w dobrą suknią ubierze.

- 5 Będą go wszyscy ważyli,
zaczym dostanie po chwili

dla swej cnoty i godności
i chleba, i majątności.

Byleście Boga na pieci
10   zawždy miały, moje dzieci,
wszystkoć wam pójdzie szczęśliwie;
jedno mu służcie prawdziwie.

VI

Matki swej, dziatki, pytajcie,
a u niej się dowiadajcie,
jakom się rządził na świecie,
a od niej sprawę weźmiecie.

5   Bałem się z serca prawego,
zawždy Pana Boga swego,
wstawałem zawždy przede dniem,
abym czynił modły przed Niem.

Chowałem ustawy Jego
10   wedle przemożenia swego,
światu-m się tylko dziwował,
alem go nie naszladował.

Z ludźmi-m się szczerze obchodził,
chciwością swą im nie szkodził;
15   nie było w mym domu darów
ani łupu, lichwy, czarów.

Usta fałszu nie mówiły,
ręce gwałtu nie czyniły,
serce zdrady nie myśliło,
20   oko na grzech nie patrzyło.

Miłowałem pobożnego
jako zdrowie serca swego;
źli u mnie miejsca nie mieli,
którzy z cnotą żyć nie chcieli.

25   Towarzystwo z umarłemi
wolałem mieć niż z żywemi,
którzy mię w cnocie ćwiczyli
i zawždy mię ucieszyli.

Milsza mi chudoba była
 30 niżli z pracą złota siła;
 miara dostatki dawała
 i wielkim panom równała.
 O, nędzni ludzie szaleni,
 przecz was rozum nie odmieni?
 35 W umyślech bogactwo roście,
 a nie w skrzyni ani w wiosce.

VII

Niechaj tak mam jako teraz,
 a chociaż mniej – jeszcze nie raz;
 przecię ja swoją chudobę
 wolę niż drugich ozdobę.
 5 Ja mając umysł bogaty
 i wiodąc stan bez utraty,
 lepiej się mam niż królowie,
 niż wielcy wojewodowie.
 U mnie zawsze do nowego
 10 dostanie zboża każdego,
 u mnie w brogu, w skrzynce stawa;
 tym wszystkiego nie dostawa.
 Bo mi chciwość nie panuje
 ani mi świat rozkazuje;
 15 Bóg mię smacznego żywota
 nauczył – żyć bez kłopotu.

VIII

O, słudzy pana głupiego,
 tego świata szalonego,
 indziej już szczęścia szukajcie,
 tu się go nie nadziewajcie.
 5 Ten pan was nie ubogaci,
 chociaż razem siła płaci,

bo co od niego weźmiecie,
to mu tedyż odeślecie.

10 Dla niego sługi chowacie,
dla niego pyszno jadacie,
kwoli jemu się dłuźycie,
zdrowie i wioski tracicie.

Jemu kwoli między wami
są drudzy pijanicami,
15 morderze i wszetecznicy,
hardzi i niepoboźnicy.

Skosztujcież dworu inszego,
Boga błogosławionego;
Temu gdy służyć będziecie,
20 bogatemi zostanieie.

Powiedziecie żywot miły
bez kłopotu w każdej chwili,
bo szaleństwo tego świata
puści się was i utrata.

25 Będziecie li poboźnemi,
zostaniecie szczęśliwemi.

IX

Ma-ć też, dziatki, swe przymioty
chudoba, bo bliżej cnoty;
nieba także bliżej chodzi,
gdy nikomu nic nie szkodzi.

5 Frasunków wielkich nie czuje,
myśli trudnych nie kosztuje,
nieczęste tam wielkie szkody
ani żalose przygody.

Nie myślą tam nic o długach,
10 o gościu ani o sługach;
na sejmy, wojny, ratusze,
nie chce li, tedy nie kłusze.

Tam mieszka wolność, swoboda,
wczas, rozkosz, pokój, ochłoda;

15   kto jedno ma rozum w głowie,
          każdy toż, co i ja, powie.
Bo komu Bóg trochę daje,
          a on na tym rad przestaje,
          tego bogatym być sędzę,
20   albo ja z mądrymi błędę.

X

Dziatki, miejcież to na pieczy,
          że nie jedno to złe rzeczy,
          które ludzie mianowicie
          złemi zową pospolicie.
5   Ubóstwo, kłopot, więzienie,
          niemoc, potwarz, obelżenie,
          sieroctwo, zły sąsiad, żona
          miedzy złemi policzona.
Jeszcze to snadź, moje dziatki,
10   gorsze rzeczy niż przypadki,
          bo kiedy kto niecnotliwy,
          już też zaraz nieszczęśliwy.
Złość, swawola, upór, chytrość,
          kłamstwo, zazdrość, pycha, bystrość,
15   opilstwo, wszeteczność, zwady
          i insze złości przysady.
Własne złości ludzi psują,
          te im nieszczęście gotują
          stąd dziwne przypadki płyną,
20   stąd przed czasem ludzie giną.
Mizerny jest wiek każdego
          na tym świecie złośliwego,
          boć tam nędza i kłopoty
          zawždy, choć dosyć ochoty.
25   Ale pobożność i cnota
          rzadkie przypadki żywota
          czyni, które cnotliwemu
          zawsze lżejsze niżli złemu.

XI

Mogłem być znaczny na świecie
i bogatszy w swym powiecie.

Dostałoby się też było,
by się było tym bawiło,

5 albo urzędu jakiego,
albo chleba kapłańskiego,
albo wioski od klasztoru,
albo jurgieltu od dwora.

Ale cel mego żywota

10 nie był zbierać siła złota
ani panom zastępować,
ani uboższe hołdować,

ale służyć Bogu cale,

15 a przestawać na swym male,
i wolej Pańskiej pilnować,
i na on świat się gotować.

Widziałem ludzkie starania,
próżn<a> prac<a> frasowania,
nietrwalej władze tytuły,

20 wsi, korony i infuły,

o które nigdy nie dbali,
którzy Boga miłowali;
i ci, którzy mądrzy byli,
takiemi rzeczy gardzili.

25 Więc-em ja też obrać wolał,
com lepszego być rozumiał:
bać się Pana Boga swego
przez wszystek czas wieku mego,

który nagrodę mej cnocie

30 uczyni w przyszłym żywocie,
gdzie mię już grzech nie sfrasuje
ani złośnik pohołuduje.

XII

Kiedyż ja też Pana swego
oglądam w pałacu Jego?
Kiedyż swego Dobrodzieja
oko ujrzy, nie nadzieja?

5 Tego dawno duch mój żąda,
tego z radością wygląda
i moje też chore ciało
o ten żywot już dba mało.

10 Już się światu nie przygodzę,
którego drogi obchodzę;
już i w domu mój rząd mały,
bom na wszystko jest niedbały.

A sieroctwo dzieciak moich
dla wiecznych obietnic swoich
15 mój jedyny Bóg ogarnie,
że żadne nie pójdzie marnie.

Bóg jest opiekun prawdziwy,
Bóg obrońca niefalszywy,
na którym się nie omyle
20 i z dziećkami we złą chwilę.

Jemu w opiek i w obronę
oddawam dziećki i żonę,
a sam z radością do niego
idę z świata obłudnego.

KONIEC ROTUŁ

**DECIPIMUR VOTIS ET TEMPORE FALLIMUR, ET MORS
DERIDET CURAS IMPERIOSA HOMINUM.**

[I]

Żywot mię był umorzył, śmierć mię ożywiła
i wiecznych mię rozkoszy, nie chcąc, nabawiła.
Świat, ciało zwyciężywszy i czarta chytrego,
biorę teraz wdzięczny żołąd od Hetmana swego:
5 żywota nieśmiertelność, rozkosz i wesele,
ustawiczną pociechę i inszych dóbr wiele.

[II]

Wszystko dobrze, co Pan Bóg z dobrym czynić raczy,
bo On lepiej niż człowiek jego dobre baczy;
i chociaż się złym widzi, co czasem przypadnie,
bez pochyby dobremu w dobre zawsze padnie.
5 Ojciec ci jest i z serca dziatki swe miłuje,
i we wszystkich przypadkach naszych o nas czuje.
Ale złośnik jako wół na zabicie tyje,
któremu wytchnie, co tak je hojnie i pije,
bo śmierć i wieczne męki nad szyją mu stoją.
10 A gdzież tam jest szczęśliwość, gdzie się tego boją?

POD OBRAZY KONTERFETU ŻYWOTA LUDZKIEGO

[I. Pod pierwszy]

Nieużyte boginie dzieciom lata pręda,
wedle których rachunku żyć na świecie będą,
a ony nic nie myśląc, beśpiecznie igrają;
szczęśliwe, błędów ludzkich że jeszcze nie znają.

[II.] Pod drugi

Już przywiódł Czas dwu koniu, woła, by wsiadali,
a w drogę, na którym chcą, żeby wyjeżdżali.
Prawda powinna Bogu na białego radzi,
Fałsz wronego zaleca, co w piekło prowadzi.

[III.] Pod trzeci

Rozkoszami, swawolą i tańcy zwiedziony,
 leci w przepaść z wronego ten nędznik szalony.
 Dopiero zdradę widzi, kiedy czart z maskary
 wyglądając, śmieje się z jego głupiej wiary.

[IV.] Pod czwarty

Mędrszy jeździec na górę konia swego wiedzie,
 na której ludzie widząc, prosto do nich jedzie.
 Ci są, którzy obłądy świata podeptali,
 a sami się za cnotą i prawdą udali.

[V.] Pod piątą

Święte Cnoty go wiodą jeszcze dalej w drogę,
czart nań z piekła łuk ciagnie, by mu zadał trwogę;
ale Niewinność z Wiarą serca dodawają,
Pobożność z Nabożeństwem z góry go wołają.

[VI.] Pod szósty

In SYRABANVS
FLANDES. INVENT.

H. Coak. excudit. 1774.

F.

Quo simul, alienum, rationem, en rati sacerdos,
Affectuque suos confertur illi Deo

Expo Pellion, Petuque ad sidera raptum
Ipsius ante horant ora verenda Dei

Omnibus exutum vortalis cordibus aevi;
Cum summo ut pat res urbi una Deo.

Tu przyszedzsy, już Bogu kapłanem zostawa,
a Jemu cały rozum i serce oddawa.
Już ten kresu dobieżał i bierze zapłatę
za cnotliwe postęпки – nieśmiertelną szatę.

NA DRUGIE OBRAZY

[I.] Świat

- Okrągły Świat powozi Czas z zawitą głową,
 dwa konia w wozie idą, Noc i Dzień je zową.
 Ziemia, Ogień, Powietrze, Woda – cztery siostry,
 Eurus, Notus, Zefirus i Akwilo ostry –
 5 czterej bracia, przy wozie idą; stąd pochodzą
 wszystkich rzeczy rodzaje i dokąd zaś wchodzą.

[II.] Pokój

Pokój jedzie, piastując Bogactwo na łonie,
 Miłość wdzięczna powozi, w woze idą konie:
 Pożytek z Zgodą, wożą Sprawiedliwość wieczna,
 strzeże je czerstwa Pilność i Prawda beśpieczna.

[III.] Bogactwo

- Bogactwo jedzie sobie na wozie wysokiem,
 córka jej, Pycha, siedzi przed nią z bystrym okiem;
 Fortel woźnica, Chytróść i Drapiestwo konie,
 a Lichwa, pani stara, z workami na łonie.
 5 Prózne Wesele idzie, Wszeteczność i Zdrada
 przy wozie i obłudnych Rozkoszy gromada.

[IV.] Pycha

- Na złotym wozie jedzie Pycha urodziwa,
     przed nią córka jej siedzi, Zazdrość nieżyczliwa.
 Wzgarda konie pogania, Uporem jednego,
     a drugiego Skrzętnością zową naręcznego;
 5   harde Nieposłuszeństwo podle woza kroczy,
     Chępliwość z Pośmiewaniem patrzą sobie w oczy.

[V.] Zazdrość

Tu zaś przekłeta Zazdrość, matka Wojny, jedzie;
 Szkalowanie z Potwarzą, konie, Liwor wiedzie.
 Nieszczęśliwość, Niepokój z ustawiczną Trwogą
 przy paniej swej, Zazdrości, idą krokiem drogą.

[VI.] Wojna

Wojna jedzie, a mieczem i pochodnią grozi,
szalona Zapalczywość zbrojny wóz powozi;
na ręce Skaza jedzie, pod sobą Zburzenie,
przy woje słudzy idą: Głód, Swar i Bluźnienie.

[VII.] Ubóstwo

Nieszczęśliwe Ubóstwo w pułkoszkach się wlecze,
 Strętwienie wóz powożąc, srodze konie siecze;
 jednego Chorym zową, a Słabym drugiego.
 Cierpliwość podle woza idzie ubogiego
 5 i Niewola łańcuchem i pętem ściśniona,
 i człowieczej natury Podłość przyrodzona.

[VIII.] Pokora

Miła Pokora jedzie, a Pokój piastuje,
woźnica Bojaźń wozi, ze wszech stron pilnuje.
W wozie idzie Łaskawość i Powolność cicha,
przy wozie Wiara, Miłość i Nadzieja wzdycha.

[IX.] Sąd

Sic ergo erit videre, sepe mutuo
OPULENTIAM, SUPERBIAM, INVIDIAE locum,
BELLUM, IGNORANTIAM, TAPINOPHROSYNEN, atque opum

PACEM parentem uelut in orbem celsitatis,
Supremis orbi donec inscriptis dies:
Cum patre natus de Deo idem homo et Deus

Ferret ultimam aequis arbitris sententiam.
Rebusque finem ponet et regnum patri
Refruet ante a patre creditum sibi,

UT VNVS OMNIA IN OMNIBVS FIAT DEVS

- Sędzia siedzi, a przed Nim wszyscy się stawiamy,
którzy się na tym świecie omylnym bawiamy,
który w sprawiedliwości swojej nie zabłądzi,
ale nas według naszych spraw wszystkich osądzi:
5 złośniki w piekło wepchnie do ognia wiecznego,
a dobre z sobą weźmie do królestwa swego.

HISTORYJA O ABRAHAMIE

[I. Pod pierwszy]

Skarży na Izmaela Sara Abramowi,
ze się, będąc bękartem, równa dziedzicowi,
i prosi, aby z matką wygnał precz oboje,
a własnemu synowi chował dobra swoje.

[II.] Pod drugi

Folgując Abram zenie tudzież Bożej wolej,
wygania matkę z synem z domu po niewolej,
a matka żałośliwa łzami się oblewa;
idąc z synem na puszcza, od strachu omdlewa.

[III.] Pod trzeci

Nie może na śmierć patrzeć dziecięcia swojego
nędzna matka, bez wody umierającego,
ale siedząc z daleka płacze swej przygody;
wtym jej anioł pokazał zdroje żywej wody.

[IV.] Pod czwarty

Dopiero lepiej niżli Agar nieszczeniwa,
kiedy widzi, że z stoku pynie woda zywa
i daje pić synowi z daru niebieskiego;
mile Bogu potomstwo jest sprawiedliwego.

KONIEC

KOMENTARZE

KOMENTARZ EDYTORSKI

I. WYKAZ ZNAKÓW I SKRÓTÓW PRZYJĘTYCH W EDYCJI

1. Znaki edytorskie w transkrypcji i uwagach do tekstu

< > – nawiasy kątowe w tekście sygnalizują koniektury wydawcy

[ ] – nawiasami kwadratowymi oznaczono uzupełnienia o charakterze redakcyjnym pochodzące od wydawcy

popr. wyd. – poprawka wydawcy

(bl.) – błąd

2. Skróty oznaczające części druku *Rotul do synów swych*

Rt – *Rotuly*

Np – *Napominania*

Dv – epigramaty związane mottem *Decipimur votis...*

Po – *Pod obrazy konterfetu żywota ludzkiego*

Nd – *Na drugie obrazy*

Hs – *Historja o Abrahamie*

3. Skróty dzieł częściej cytowanych w „Objaśnieniach”

KOCHANOWSKI *Fraszki* – J. Kochanowski, *Fraszki*, oprac. J. Pelc, Wrocław 1991.

KOCHANOWSKI *Pieśni* – J. Kochanowski, *Dzieła wszystkie*, t. 4: *Pieśni*, oprac. M.R. Mayenowa [i in.], Wrocław 1991.

NKPP – *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, red. t. I-III: J. Krzyżanowski, red. t. IV: S. Świrko, Warszawa 1969-1978 (po skrócie podano hasło oraz numer).

P.KOCHANOWSKI *Gofred* – P. Kochanowski, T. Tasso, *Gofred abo Jeruzalem wyzwolona*, oprac. S. Grzeszczuk, przypisy R. Pollak, Warszawa 1968.

REJ *Postylla* – M. Rej, *Dzieła wszystkie*, red. nac. M.R. Mayenowa, t. IV: *Postylla*, cz. 1, oprac. K. Górski [i in.], cz. 2: wydanie fototypiczne, oprac. M.R. Mayenowa, W. Florian, Wrocław 1965.

REJ *Wizerunk* – tamże, t. VII: *Wizerunk własny żywota człowieka poczciwego*, cz. 1: fototypia i transkrypcja tekstu, oprac. W. Kuraszkiewicz, cz. 2, oprac. H. Kapelusz [i in.], Wrocław 1971.

REJ *Zwierciadło* – M. Rej, *Zwierciadło albo kształt...*, t. 1-2, wyd. J. Czubek, J. Łoś, wstęp I. Chrzanowski, Kraków 1914.

Słownik XVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, [red. zespół], t. 1-22, Wrocław 1966-1994, t. 23-24-, Warszawa 1995-1996- (po skrócie podano hasło).

WUJEK *Postilla* – J. Wujek, *Postilla Catholica, to jest Kazania na każdą niedzielę i na każde święto przez cały rok...*, Kraków 1573.

4. Cytaty biblijne [za:] J. Wujek, *Biblia to jest Księgi Starego i Nowego Testamentu...*, Kraków 1599. Oznaczenia ksiąg biblijnych [za:] *Biblia Tysiąclecia*, wyd. 3, Poznań 1983.

II. UWAGI DO TEKSTU

1. OPIS ŹRÓDEŁ

Przekazem podstawowym dla niniejszej edycji jest pierwsze wydanie *Rotul* (dalej oznaczane jako przekaz A).

A – [karta tytułowa w ramce drzeworytowej z ornamentem (A); antykwa:] ROTVLY / MIKOLAIA / KOCHANOWSKIEGO / do synów swych. / [kursywa:] Które Małżónká iego [antykwa:] KATARZYNA / Z IASIENCA [kursywa:] Kochánowska, po / śmierci iego wydała, / [antykwa:] Roku Pánskiego. / 1584. / [winiетка, niżej czterowiersz szwabachą, niżej winiетка w kształcie orła] / [szwabacha:] W Krakowie / W Drukarni Lázárzowéy. Roku Pánskiego. / 1585. — 4°. S. 1-20; k. A-B⁴, C². Wydanie to zachowane jest w egzemplarzu Biblioteki PAN Gdańsk, sygn. Dm 3443, jako piąta i ostatnia część klocka, poprzedzona przez: a) *Psalterz Dawidów*, Kraków: Druk. Łazarzowa, 1585; b) *Jan Kochanowski*, tamże, 1585; c) *Fraszki*, tamże, 1590; d) *Fragmenta*, tamże, 1590.

Za drugą edycję utworu (dalej oznaczaną jako B) uznano wydanie z fałszywie podaną datą pierwodruku, w rzeczywistości późniejszą. Edycje te rozróżnił Kazimierz Piekarski (*Bibliografia dzieł Jana Kochanowskiego. Wiek XVI i XVII*, Kraków 1934, s. XVI): „Jedno (wyd. A) ma tytuł ujęty w oryginalną ramkę A, drugie natomiast (wyd. B) tylko w ramkę liniową. Jak się okaże, pierwsze przedstawia oryginalną edycję z 1585 r., drugie zaś wyszło wprawdzie z pod pras Drukarni Łazarzowej, lecz dopiero po 1600 r., złożone bowiem zostało małą tekstową szwabachą o wymiarze 20 mm = 94 mm”.

B – [karta tytułowa w ramce liniowej; antykwa:] ROTVLY / MIKOLAIA / KOCHANOWSKIEGO / do synow swych. / [kursywa:] Które Małżonka iego [antykwa:] KATARZYNA / Z IASIENCA [kursywa:] Kochanowska, po śmierci / iego wydała, Roku Panskiego. / 1584. / [czterowiersz szwabachą] / [szwabacha:] W Krakowie. / W Drukarni Łazarzowej. Roku Panskiego / 1585. — 4°. S. nlb.; k. A-B⁴, C². Wydanie to zachowało się w egzemplarzu BN, sygn. XVI.Qu.1410.

Pierwodruk (wydanie A) było podstawą dla wydań następujących oznaczonych niżej jako C, D1, D2, D3, D4.

C – [karta tytułowa w ramce liniowej; antykwa:] ROTVLY / MIKOLAIA / KOCHANOWSKIEGO / do synow swych. / [kursywa:] Które Małżonka iego KATARZYNA / Z IASIENCA Kochanowska, po / śmierci iego wydała, Roku / Pańskiego, 1584. / [czterowiersz szwabachą] / [antykwa:] W KRAKOWIE / [kursywa:] W Drukarni Andrzeia Piotrkowczyka, Typographa I. K. M. / Roku Pańskiego, 1611. — 4°. S. 1-20; k. A-B⁴, C². Wydawca korzystał z egzemplarza BN, sygn. XVII.3.16516.

D1 – tytuł jak A, [w:] *Jan Kochanowski*, Kraków: Druk. Andrzeja Piotrkowczyka, 1617, s. 297-315, k. Ppr-Rr,r. Na s. 315, po tekście *Rotul*, zamieszczony został następujący tekst: „Za przywilejem J.K.M. Ich Mciom PP. Kochanowskim, synowcom sławnej pamięci P. Jana Kochanowskiego danym, nikomu nie jest wolno pism żadnych przerzeczonego Pana Kochanowskiego, Stryja Ich Mci, przedtym wydanych drukować bez woli i osobnego pozwolenia Ich Mci PP. Kochanowskich ani gdzie indziej drukowanych w państwach J.K.M. przedawać, ani pod pretekstem kancjonalów na małą frakturę wydawać abo publikować. Pod winą pięci set czerwonych złotych i utraceniem wszystkich ksiąg takowych.

Której winy połowica jedna do skarbu J.K.M. *irremissibiliter* przypada, a druga stronie ukrzywdzonej, jako szerzej o tym świadczy przywilej J.K.M. dany na sejmie walnym w Warszawie Roku 1611”.

D₂ – tytuł jak w A, [w:] *Jan Kochanowski*, Kraków: Druk. Andrzeja Piotrkowczyka, 1617 [w rzeczywistości kilka lat później], s. 297-315, k. Ppr-Rr₂r.

D₃ – tytuł jak w A, [w:] *Jan Kochanowski*, Kraków: Druk. Andrzeja Piotrkowczyka, 1629, s. 297-315, k. Ppr-Rr₂r.

D₄ – tytuł jak w A [w:] *Jan Kochanowski*, Kraków: Druk. Andrzeja Piotrkowczyka, 1639, s. 297-315 [w druku błędy paginacji], k. Ppr- Rr₂r.

W XVIII w. Rotuły wydał F. Bohomolec, [w:] *Jan Kochanowski*, Rymy wszystkie..., Warszawa 1767 (i wydanie tytułowe 1768), s. 499-511.

Dla ustalenia tekstu *Rotul* znaczenie mogą mieć jedynie drobne zmiany wprowadzone przez wydanie z roku 1611 (C). Nie można wykluczyć, że były to świadome koniektury wydawcy dysponującego źródłami innymi niż druk z roku 1595 (A), np. rękopisem dostarczonemu przez rodzinę autora. Dlatego też odmienne lekcje przekazu C odnotowano poniżej w komentarzu.

Zupełnie natomiast bez wartości są odmiany tekstu w wydaniach zbiorowych *Jan Kochanowski* (D₁-D₄). Edycje te opierają się na wydaniu C, wnosząc do niego jedynie własne, często poważne zniekształcenia tekstu, jak np. pomyłkowe powtórzenie fragmentu *Napominania I* (w. 9-12) w miejscu Rotuły V: *Wieczny żywot* (w. 9-12). Uznając bezwartościowość tych przekazów nie odnotowano ich lekcji swoistych w komentarzu.

Końcowe części składające się na druk *Rotul* związane są z przedstawieniami obrazowymi. Dotyczy to z całą pewnością cykli, gdzie związek ten został zasygnalizowany w tytułach: *Pod obrazy konterfetu żywota ludzkiego*, *Pod drugie obrazy*, *Historija o Abrahamie*, a być może także dwu epigramatów związanych mottem *Decipimur votis...*. Ponieważ w dwu przypadkach udało się odnaleźć serie miedziorytów wykorzystanych przez Mikołaja Kochanowskiego, wydawca zdecydował się reprodukcję je wraz z tekstem.

Do cyklu *Pod obrazy konterfetu żywota ludzkiego* został wprowadzony odpowiadający mu cykl sześciu miedziorytów, które na podstawie projektu Joannesa Stradanusa (Johann van Straet) rytował Peter Furnius, a wydał w 1570 r. Hieronimus Cock. Miedzioryty opublikował Reinhard Schleier (zob. „Wprowadzenie do lektury”, s. 9 oraz przyp. 7).

Do serii epigramatów *Na drugie obrazy* został wprowadzony cykl dziewięciu miedziorytów zatytułowany *Circulus vicissitudinis rerum humanarum*. Ryciny wykonane na podstawie projektu Maartena van Heemskercka, wydane zostały przez Hieronima Cocka. Na dwu z nich widnieje data 1564 (zob. „Wprowadzenie do lektury”, s. 10 oraz przyp. 11). W naszej edycji wprowadzono zmiany kolejności miedziorytów (numerowanych), zgodnie z ich następstwem u Mikołaja Kochanowskiego (zob. „Wprowadzenie do lektury”, s. 11 oraz „Objaśnienia”).

2. ODMIANY I BŁĘDY TEKSTU

[Rotuły]

[III.] Słowo Boże

w. 7 *te* – A B C D₁₋₄ (być może powinno być: „to”)

[V.] Wieczny żywot

w. 9-12 – A B C (w D₁₋₄ w miejscu tym znajduje się fragment *Napominania I*, w. 9-12)

[Napominania]

Napominanie I

w. 1 *idźcież* – B C D1-4; *idcież* – A (bl.)

III

w. 15 *coś* – C D1-4; *co* – A B (bl. zauważony i poprawiony przez C)

XI

w. 18 *próżn<q> prac<q>* – popr. wyd.; *próżna praca* – wszystkie wydania

Pod obrazy konterfetu żywota ludzkiego

[I. Pod pierwszy]

w. 2 *świecie* – A C D1-4; *święcie* – B (bl.)

Na drugie obrazy

[II.] Pokój

w. 3 *wozq* – A; *wożq* – B C D1-4 (obie lekcje można potraktować jako odmiany fonetyczne: narzędnik l.poj. od „woza” lub „woża”; zob. „Objaśnienia”)

Historija o Abrahamie

[I. Pod pierwszy]

w. 1 *Skarży na Izmaela* – A C D1-4; *Skarży sie na Izmaela* – B (bl.)

Koniec – A B C; *Dokończenie* – D1-4

III. ZASADY TRANSKRYPCJI

W transkrypcji tekstu *Rotul* przyjęto następujący tryb postępowania:

Zastosowano dzisiejszy system interpunkcyjny i dzisiejsze reguły pisania wielkich i małych liter. Odstąpiono, zgodnie z regułami przyjętymi dla serii „Biblioteki Pisarzy Staropolskich”, od reguły rozpoczynania każdego wersu majuskułą. Majuskułę wprowadzono natomiast w przypadku personifikacji, mimo iż w druku nie były one w ten sposób wyróżniane.

Stosowano dzisiejsze zasady pisowni łącznej i rozdzielnej. Pozostawiono pisane razem *niemasz* oraz *zaczym* w znaczeniu „przeto”.

Litery *i* oraz *y* zmieniano odpowiednio tam, gdzie pełnią funkcję dzisiejszych *i*, *y*, *j*, a także tam, gdzie odpowiadają ówczesnym grupom *-ij-*, *-yj-* (np. *Historija*).

Nie zachowano *a* jasnego, starannie oznaczanego w druku jako *á*, ani *e* pochylonego, w druku oznaczanego jako *é*.

Ścieśnione *o*, w druku niemal zawsze oznaczane jako *ó*, zachowano w miejscach odpowiadających dzisiejszej ortografii, uzupełniając sporadyczne braki oznaczenia (*poki*, *ktory*, *bojcie* w parze rymowej z *naszladyjcie*). Nie zachowano natomiast *ó* w wyrazach: *dóm* (2 razy), *dómki* (występujących obok zapisów: *domki*, *domu* – 3 razy), *dróga* (= droga), *drógę* (3 razy), *drógi* (2 razy), *drógą*, *drógach* (występujących obok zapisów: *drogą*, *drogi* – 2 razy; *droge* – 2 razy), *panóm* (obok *panom*), *szalónego*, *zółd*, *dziecióm*, *aniól*.

Druk konsekwentnie zaznacza nosowość, dając również stale *się*, *mię*, *cię*. Pojedynczy zapis *szczęśliwego* został zmieniony zgodnie z wielokrotnie występującym zapisem *szczęście* (z pochodnymi). Pozostawiono natomiast chwiejny w druku zapis *miedzy* i *między*. Utrzymano *przeię*.

Długie *s* (ś) w druku używane jest z reguły w miejscu dzisiejszego *s*; ś jako *ś* transkrybowano w końcówce *-śmy* (np. *cnotaśmy*) oraz w wyrazach: *złośnik* (w druku też: *złośnik*), *złośliwy*, *światłości*, *pośmiwisko*; ś jako *z* transkrybowano w wyrazach: *rośkosz*, *śnim* (= z nim), *rośkazuje*. Wyraz *śprośny* zapisano jako *sprośny*, *beśpieczny* jako *beśpieczny*.

Znak *ß*, zwykle odpowiadający *sz*, w uzasadnionych przypadkach transkrybowano jako *ż* (*idźcież*, *miejcież*, *tedyż*).

Uzupełniono częste braki znaków diakrytycznych w *ń* (druk: *szalenstwo*, *panstwo*).

Zmodernizowano pisownię głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych (druk: *prętko*, *przypatki* obok: *przypadki*, *śnać*, *zfrasować*, *trfoę*). Zachowano natomiast konsekwentną we wszystkich przekazach formę *strętwienie* (= zdrętwienie) oraz pisownię *pieci* (= pieczy) w parze rymowej *pieci* / *dzieci*.

Druk starannie odróżnia pisownię *l* i *ł*; sporadyczne odstępstwa (np. *chlubiemy*, *piekla*) modernizowano.

Zapis *świetckie* modernizowano na *świeckie*.

Nie zachowano głosek podwojonych w wyrazach pochodzenia obcego (druk: *tyrannowie*). Spolonizowano też pisownię wyrazów i imion łacińskich (*Zephirus* → *Zefirus*, *Aquilo* → *Akwilo*).

Nie zmieniano form fleksyjnych druku, pozostawiając również końcówki *-em*, *-emi* narzędnika l.poj. i mn.

Pozostawiono formy czasownikowe: *chlubiemy*, *bojemy*.

Zapis: *śwej wolej*, *śwą wola* transkrybowano jako jeden wyraz (w druku również *swawola*) z wewnętrzną deklinacją: *śwejuolej*, *śwąwola*.

Pozostawiono konsekwentny zapis *barzo*.

Zachowano grupy spółgłoskowe: *-źrz-* (*ujźrzy*). Nie zachowano natomiast pojedynczego przypadku upodobnienia w wyrazie *mędrzszy*, transkrybując go jako *mędrszy* (zgodnie z późniejszymi wydaniem utworu).

Zachowano dawne imiesłowowe końcówki *-szy* (np. *przyszedszy*).

Pozostawiono skrócony przedrostek *na-* (np. *napodljejszy*).

OBJAŚNIENIA

Karta tyt.: *Rotuły* – zob. „Wprowadzenie do lektury”, s. 6.

synów swych – spośród dziesięciorga dzieci Mikołaja Kochanowskiego znani są: Przeclaw (zm. przed 1598), Adam (zm. 1628), Piotr (zm. 1620), Mikołaj (zm. przed 1615), Eremian vel Hieronim (zm. 1604), Wszebor (zm. przed 1615), Jan (zm. 1613).

matzonka jego – Katarzyna Tymińska z Jasińca wyszła za Mikołaja Kochanowskiego w 1564 lub 1565 r., mając lat 15. Zmarła 15 VI 1603 r. Pochowana została w Zwoleniu.

wydała, / Roku Pańskiego 1584 – data dotyczy zapewne przygotowania do druku, w dwa lata po śmierci autora.

Motto: w. 1-2 – por. Ps 119[118],54: „Pieśniami były mi ustawy twoje na miejscu pielgrzymowania mego”.

w. 2-4 – por. Ps 119[118],11: „W sercu moim skryłem słowa twoje, abych nie grzeszył tobie”.

[Rotuły]

Rotuła I. Cnota

Rotuła rozwija pochwałę „mądrości” (hebr. *chokmah*) z Księgi Przysłów 1-9; por. Prz 3,13-15: „Błogosławiony człowiek, który znalazł mądrość i który obfituje w roztropności. Lepsze jest nabycie jej niżli kupiectwo srebra, i złota pierwszego i naczystsze owoc jej. Droższa jest nad wszystkie bogactwa, a wszystkie rzeczy, które bywają pożądane, nie mogą być jej przyrównane”.

w. 1 – por. KOCHANOWSKI *Fraszki* (II 1, w. 5-6): „Jeśli królom nie zajrzę perel ani złota, / A milsza mi daleko niż pieniądze cnota”.

w. 5-6 – przysłowie; por. Rej w *Zwierzyńcu* (233 [239]): „Lepsza jest cnota w kłopcie / niżli niecnota we złocie” i podobnie w *Żywocie Józefa z pokolenia żydowskiego* (zob. *Słownik XVI*, „niecnota”); por. też NKPP, „cnota” 46, 89. Zob. P.KOCHANOWSKI *Gofred* (VII, 10, w. 1-2): „Łatwiej się w swojej chudobie ukryję, / Skarbów i żadnych nie chcę majątności”; por. też obj. do Np IX, w. 2.

w. 5 *chudoba* – tu i dalej w znaczeniu „skromne mienie”, „ubóstwo” (łac. *pauperies, paupertas*), ale nie „nędza”; pojęcie kluczowe dla określenia kondycji ziemianina przedstawającego na małym, zgodnie z zasadą „złotego środka”.

w. 15-16 – przysłowie; por. S. Rysiński, *Proverbiorum polonicorum... centuriae...*: „Nic po wienie, gdy niecnota w zenie” (cyt. [za:] NKPP, „żona” 73). Zob. też KOCHANOWSKI *Pieśni* (II 10).

w. 17-18 – przysłowie; zob. NKPP, „cnota” 123.

w. 21-22 – por. REJ *Zwierciadło (Apoftegmata)*, t. 2, s. 217: „Cnota jest klenot nieoszacowany”; KOCHANOWSKI *Pieśni* (II 3, w. 21): „Cnota – skarb wieczny, cnota – klenot drogi”; A. Czahrowski, *Treny i rzeczy rozmaite*: „Cnota jest skarb niestracony, / I klejnot nieprzeplacony” (cyt. [za:] NKPP, „cnota” 40).

w. 23-24 – przysłowie; por. NKPP, „cnota” 114. Zob. też Prz 8,19: „Lepszy bowiem jest owoc mój [mądrości] niż złoto i kamienie drogocenne, a urodzaje moje niż srebro wyborne”.

w. 34 – por. M. Rej, *Kupiec* (wyd. R. Kotula, A. Brückner, Kraków 1924), w. 3227n: „Nie po pieniądzachci droga / Do nieba”; KOCHANOWSKI *Pieśni* (II 12, w. 17-18): „A jeśli komu droga otwarta do nieba – / Tym, co służą ojczyźnie”.

w. 35-36 – por. Prz 3,18: „[mądrość] drzewem żywota jest tym, którzy się jej chwycili; i błogosławiony [Wulgata: *beatus*], który ją otrzyma”. Zob. też Prz 8,34-35.

[II]. Bojaźń Boża

Księga Przysłów jako pierwszy dar mądrości wymienia bojaźń Bożą; por. Prz 2,3-4: „Bo jeśli wzwiesz mądrości i naklonisz serce twe ku roztropności; jeśli jej szukać będziesz jak pieniędzy, a jako skarbów dokopasz się jej; tedy wyrozumiesz bojaźń Pańską i umiejętność Bożą najdziesz”. W tekstach XVI-wiecznych częsty szereg: „cnota i bojaźń Boża” (zob. *Słownik XVI*, „bojaźń”).

w. 1-2 – por. Ps 85[84],10: „Zaisteć blisko zbawienie jego tym, którzy się go boją, aby mieszkała chwała w ziemi naszej”; por. też KOCHANOWSKI *Pieśni (Pieśń Świętojańska 1*, w. 31-32): „Boga, dzieci, Boga trzeba, / Kto chce syt być swego chleba”.

w. 3 *po Jego wolej* – według Jego woli.

w. 9-12 – por. Ps 128[127],1: „Błogosławieni wszyscy, którzy się boją Pana, którzy chodzą drogami jego”; Ps 119[118],3: „Nie chodzili bowiem w drogach jego, którzy nieprawość czynią”.

[III]. Słowo Boże

Księga Przysłów jako drugi po bojaźni Bożej dar mądrości wymienia roztropność i wiedzę płynącą z ust Boga; zob. Prz 2,6: „Bo Pan dawa mądrość, a z ust jego roztropność i umiejętność”.

w. 1-2 – por. Ps 119[118],133: „Kroki moje prostuj według słowa Twego, a niech nade mną żadna niesprawiedliwość nie panuje”.

w. 3 – por. Ps 119[118],130: „Wykład słów Twoich oświeca i daje wyrozumienie malutkim”.

w. 6 *swejuwolej* – forma staropolska z deklinacją wewnętrzną, dziś: swawoli.

w. 7 *świata obłądliwości* – wyrażenie częste u Reja, por. np. REJ *Postylla* 65r (kazanie poświęcone słowu Bożemu).

w. 9-12 – por. Prz 2,20-22: „Abyś chodził drogą dobrą i strzegł sprawiedliwych ścieżek. Bo którzy są prawi, będą mieszkać na ziemi, a prości trwać będą na niej. Ale niebożni będą z ziemi wytraceni; a którzy czynią niesprawiedliwie, będą z niej zniesieni”.

[IV]. Duch Boży

Rotuła nawiązuje do kolejnego daru mądrości z Księgi Przysłów, jaką jest obrona i opieka Boża; zob. Prz 2,7-8: „[Bóg] Strzec będzie prawych zbawienia i obroni chodzących

w prostości; zachowując ścieżki sprawiedliwości i dróg świętych przestrzegając”. Opiekę Bożą Kochanowski interpretuje jako działanie Ducha Świętego. Odwołując się do nauki o Duchu Bożym wyrażonej w listach św. Pawła (por. Rz 8), Kochanowski traktuje dar Ducha Bożego jako źródło nowego życia oraz oręż do walki z ciałem i światem. Por. WUJEK *Postilla*, s. 409n (kazanie „O Bóstwie a urzędzie Ducha Świętego, a o przeciwieństwach, które prawi chrześciance od świata cierpieć muszą”).

w. 7-10 – podobnie o skutkach darów Boga płynących z mądrości (cnoty) w Księdze Przysłów (2,9-22).

w. 9-10 – por. 1 Kor 6,19.

[V]. Wieczny żywot

W zakończeniu rozdziału 2 Księgi Przysłów (2,21-22) jest mowa o nagrodzie, jaką Bóg zgotował prawym i karze czekającej na bezbożnych.

w. 1-4 – por. 1 Kor 2,9: „Ale jako jest napisano: Czego oko nie widziało i ucho nie słyszało, i w serce człowiecze nie wstąpiło, co nagotował Bóg tym, którzy go miłują” (nawiązanie do Iz 64,4).

w. 7-12 – por. Iz 65,14: „Oto słudzy moi weselić się będą, a wy się zawstydzicie; oto słudzy moi wykrzykać będą od radości serdecznej, a wy będziecie wolać od boleści serca i od skruszenia ducha wyc będziecie”.

[Napominania]

Napominanie I

Tytuł: – nawiązanie do napominań z ksiąg mądrościowych, tu z pierwszej części Księgi Przysłów, gdzie poszczególne fragmenty zaczynają się od słów: „Synu mój”, „Słuchajcie, synowie”, itp.

w. 2 *świeckie błędy* – tu: bezdroża, marność, grzechy świata. Por. KOCHANOWSKI *Pieśni* (I 24, w. 14-15): „Dygnitarstwa, urzędy, / Wszystko to jawne błędy”; REJ *Wizerunk* (177v, w. 21-22): „[...] świat miesza rozmaite błędy, / A przed jego szaleństwem do nieba nie kędy”.

w. 2-3 – por. Prz 8,33-34: „Teraz tedy, synowie, słuchajcie mię: błogosławieni, którzy strzegą dróg moich! Słuchajcie ćwiczenia, a bądźcie mądrymi, a nie odrzucajcie go”.

w. 7-8 – przysłowie; zob. NKPP, „pokój” 7, 8.

II

w. 1-2 – por. P.KOCHANOWSKI *Gofred* (VII, 10, w. 7-8): „Z tego ogródka mam swe wyżywienie / I z tego bydła moje dobre mienie”.

w. 2-4 – por. REJ *Postylla* 39v (marg.): „Złe jest dobre mienie nad wolą Pańską”.

w. 9 *do nowego* – do nowych zbiorów.

III

w. 7-8 – por. Tb 5,12: „[...] który w ciemności siedzę, a w światłości niebieskiej nie widzę”.

w. 9-10 – por. obj. do Np I, w. 7-8.

w. 12 – por. przysłowie: „jak w wodę wrzucić” (tj. tracić).

w. 16 – nie udzieli ci pomocy w potrzebie (wyrażenie: „kogo w przygodzie mijać”).

IV

- w. 3 *dom zamiluje* – zapomni o domu, porzuci dom (por. Np V).
 w. 13 *w dymnym chyzie* – w kurnej chacie.
 w. 19-20 – przysłowie; por. NKPP, „szczęście” 106: „Szczęście za pługiem nie chodzi ani za piecem nie siada”.

V

- w. 1 *kto ma świat przestrony* – sens: kto świat uważa za rozpustny, rozpasany.
 w. 9 *na pieci* – na pieczy, w pamięci, w uważaniu (zniekształcenie w pozycji rymowej).

VI

- w. 1 – por. Prz 1,8: „Słuchaj, synu mój ćwiczenia ojca twego, a nie opuszczaj zakonu matki twojej”.
 w. 10 *wedle przemożenia swego* – ze wszystkich sił.
 w. 16 *czarów* – tu: lotrostw, bezceństw; por. S.F. Klonowic, *Worek Judaszów*: „Zażywał wszystkich czarów i nauk lotrowskich” (cyt. [za:] *Słownik XVI*, „czar”).
 w. 27 *którzy* – odnosi się do „umarłych”.

VIII

- w. 1-4 – por. KOCHANOWSKI *Pieśni* (II 17, w. 1-4):

Niegodzien tego ten świat zawikłany,
 Aby miał na nim rozumem nadany
 Człowiek polegać, a swe szczęśliwości
 Sadzić na jego płoczej odmienności.

Zob. też u Reja obraz świata jako „szalonego grodu” (REJ *Wizerunk*, 74r-v).

- w. 11 *kwoli jemu* – tu i dalej (w. 13) formuły jak w *Pieśni* (*Czego chcesz od nas, Panie...*) Jana Kochanowskiego.
 w. 17n – przeciwstawienie miłości świata i miłości Boga; zob. 1 J 2,15-17: „Nie miłujcie świata, ani tego, co jest na świecie. Jeśli kto miłuje świat, nie masz w nim Ojcowskiej miłości. Abowiem wszystko, co jest na świecie, jest pożądliwość ciała i pożądliwość oczu i pycha żywota, która nie jest z Ojca, ale jest z świata. A świat przemija i pożądliwość jego. Lecz kto czyni wolą Bożą, trwa na wieki”.

IX

- w. 2 *chudoba ... bliżej cnoty* – por. KOCHANOWSKI *Pieśni* (I 9, w. 31-32): „w cnotę własną się ogarnę / I uczciwej chudoby bez posagu pragnę”. Por. obj. do Rt I, w. 5.

X

- w. 10 *przypadki* – tu: to, co się przydarza, przygody.

XI

- w. 14 *na ... male* – na małym.

XII

w. 1-4 – por. Ps 42[41],3: „Pragnęła dusza moja do Boga mocnego, żywego; kiedyż przyjdę a okażę się przed obliczem Bożym?”.

w. 9 *się ... nie przygodzę* – nie przydam się, nie przysłużę.

w. 10 *którego drogi obchodzę* – którego dróg unikam.

Decipimur votis...

Motto (tytuł): – tłum.: „Zwodzeni jesteśmy obietnicami i oszukiwani przez czas, a sroga śmierć sztydzi z trosk ludzkich”. Nie udało się wydawcy wskazać pochodzenia tego dystychu. Możliwe, że jest on częścią konstrukcji emblematycznej, do której nawiązują epigramaty Mikołaja Kochanowskiego.

[I]

w. 1 – paradoks często przywoływany w literaturze humanistycznej w związku z nieśmiertelnością twórcy, w literaturze religijnej w związku z życiem wiecznym w Bogu.

w. 3 – średniowieczny motyw walki człowieka ze światem, ciałem i szatanem, wywieziony z listów św. Pawła, często pojawiał się w XVI-wiecznej literaturze dewocyjnej i notowany jest już w 1558 r. u Jakuba Lubelczyka w *Pieśni o niebezpieczeństwie żywota człowieka i Wirydarzu chrześcijańskim* (zob. K. Meller, *Jakuba Lubelczyka „Wirydarz chrześcijański”*, [w:] *Miscellanea staropolskie*, 6, Wrocław 1990, s. 16; „Archiwum Literackie”, t. XXVII). Popularność zyskał dzięki przekładom pism Innocentego III (*O wzgardzie świata albo nędzy stanu człowieczego troje książki... przełożone Roku 1571*) i Ludwika z Granady (*Wizerunek człowieka chrześcijańskiego*, pierwsze polskie wydanie: 1577); przywołany przez Mikołaja Sępa Szarzyńskiego (*Sonet III. O wojnie naszej, którą wiedziemy z szatanem, światem i ciałem*). Por. WUJEK *Postilla*, s. 196 (kazanie: „O puszczy, na którą czart swoje, a Duch ś. też swoje wywodzi, o zbroi przeciw Szatanowi, a zwłaszcza o poście i o słowie Bożym”): „Ponieważ żywot człowieka chrześcijańskiego na świecie nic nie jest innego, jedno ustawiczne żołnierstwo a niebezpieczne bojowanie przeciw Czartowi, ciału i światu, głównym nieprzyjaciółom swoim, nie chciał i tego opuścić nasz nawyższy Hetman, Pan Jezus Chrystus, pierwej niż się światu począł [...]”.

w. 4 *od Hetmana swego* – tj. od Chrystusa (zob. wyżej); u Sępa (*Sonet III*) hetmanem nazwany został szatan („on srogi ciemności / Hetman”).

[II]

w. 4 *bez pochyby* – z pewnością.

dobremu w dobre zawsze padnie – przysłowie; por. REJ *Zwierciadło (Żywot człowieka poczciwego*, marg. ks. 2, cap. 15), t. 1, s. 286: „Dobremu wszystko się dobrze dzieje”. Zob. też NKPP, „dobry” 17.

w. 6 *o nas czuje* – czuwa nad nami.

w. 8 *wytchnie, co tak je hojnie i pije* – obrydnie to, co w takiej ilości zjada i wypija.

Pod obrazy konterfetu żywota ludzkiego

Epigramaty Mikołaja Kochanowskiego związane są z cyklem sześciu miedziorytów projektu J. Stradanusa wydanych w 1570 r. przez H. Cocka (zob. „Wprowadzenie do lektury”, s. 9-10). Czterowiersze Kochanowskiego są skróconą polską wersją epigramatów

umieszczonych pod obrazami, które podajemy w oryginale przy objaśnieniach do poszczególnych części cyklu.

[I. Pod pierwszy]

Tekst łaciński pod obrazem:

Ecce probae et turpis vitae, spectator, imago.
 Hanc fuge, Strada monet; sit prior illa tibi.
 Principio infanti, genetricis ubi editus alvo,
 Ducunt fatales ferrea pensa Deae.
 Mox sese ludoque pares exercet inani,
 Linguae compos, adhuc sed rationis egens.

w. 1 *Nieużyte boginie* – tu: trzy Parki (gr. Mojry: Atropos, Kloto i Lachesis), boginie przeznaczenia, z których jedna przędzie, druga zwija, a trzecia ucina nić ludzkiego żywota.

[II.] Pod drugi

Tekst łaciński pod obrazem:

Adducit pater inde duos albumque, nigrumque,
 Quos equitent pueri iam duo, Tempus equos.
 Eligat, huic, album veri Dea conscia suadet.
 Ille nigrantem, Apate pelliciente, rapit.
 Protinus in vitam diversa parte feruntur,
 Hic virtutis iter, flagitii ille tenet.

w. 1 *dwu koniu* – liczba podwójna.

w. 3 *powinna Bogu* – podlegająca Bogu.

[III.] Pod trzeci

Tekst łaciński pod obrazem:

At nigri persuasus equi qui scandere terga,
 Illicis insano captus amore loci,
 Luxus ubi, et choreae, et veram mentita Voluptas:
 Heu, septemgeminum corrui in barathrum.
 Ridet praecipitem dira Eumenis et sua rugis.
 Turpia iam demto detegit ora dolo.

w. 3-4 z *maszkary / wyglądając* – przyglądając się zza maski.

w. 4 z ... *głupiej wiary* – z lekkomyślności.

[IV.] Pod czwarty

Tekst łaciński pod obrazem:

Cautior alter eques multo salebrosa labore
 Connixus durum per iuga carpit iter.
 Hos tenuere locos qui iam vitiisque, iocisque
 Altius humanis exeruere caput.
 Unica cura quibus caelum spectantibus altum
 Quod verum atque decens quaerere, idemque sequi.

[V.] Pod piąty

Tekst łaciński pod obrazem:

Hinc iuvenem egregium iunctim excepere quaternae
 Virtutes, quae de cardine nomen habent.
 Ureris invidia coeni incola Agnoea, sed illum
 Nil arcu impediunt spicula missa tuo.
 Quin animosa Fides, Ablabeaque candida ducant;
 Religio, et Pietas montis ad alta vocent.

w. 1 *Święte Cnoty* – tu: cztery cnoty nadprzyrodzone: Wiara (Fides), Niewinność (Ablabea), Nabożeństwo (Religio) i Pobożność (Pietas).

[VI.] Pod szósty

Tekst łaciński pod obrazem:

Quo simul ascensum; rationem, en, rite sacerdos,
 Affectusque suos consecrat ille Deo.
 Ergo Religio, Pietasque ad sidera raptum
 Ipsius ante locant ora verenda Dei
 Omnibus exutum mortalis sordibus aevi;
 Cum summo ut fiat res velunt una Deo.

Na drugie obrazy

W niniejszym wydaniu cykl epigramatów Mikołaja Kochanowskiego związany został z dziewięcioma miedziorytami projektu Maartena van Heemskercka, wydanymi przez H. Cocka w 1564 r. (zob. „Wprowadzenie do lektury”, s. 10-11). Przy czym ostatnia z rycin znana jest w dwu wersjach, być może wykonanych przez różnych rytowników, które różnią się przede wszystkim tekstem pod obrazami (zob. „Uwagi do tekstu”, s. 49). Ryciny (numerowane) opatrzone wspólnym tytułem *Circulus vicissitudinis rerum humanarum*, przedstawiają alegoryczne obrazy: Świata, Bogactwa, Pychy, Zadrości, Wojny, Ubóstwa, Pokory, Pokoju oraz Sądu Ostatecznego. Istotny jest układ cyklu, zaczynający się obrazem

Świata, a kończący alegorią Sądu. Między nimi obraca się koło (*circulus*) zmienności rzeczy ludzkich wg schematu: Bogactwo > Pycha > Zadrość > Wojna > Ubóstwo > Pokora > Pokój > Bogactwo... etc. W cyklu Mikołaja Kochanowskiego alegorie zachowują to „kolistę” następstwo, ale ich przedstawienie zaczyna się od alegorii Pokoju. Poniżej zamieszczamy łacińskie napisy znajdujące się w oryginale pod obrazami (również napis z ryciny wariantowej), nie komentując różnic między alegoriami Kochanowskiego, miedziorytami, a napisami łacińskimi.

[I.] Świat

Tekst łaciński pod obrazem:

Auriga MUNDI, TEMPUS, alites equos,
 NOCTEM et DIEM, indefessus in gyrum rapit.
 FLAMMA, AURA, TERRA et AQUA sorores rapit.
 Totidemque fratres: ZEPHYRUS, AQUILO, EURUS, NOTUS.
 Quam mox leges in reb<u>s humanis creant
 Vicissitudinariam vertiginem.

w. 3-4 – świat, na który składają się cztery żywioły, podzielony jest na cztery strefy, którym z kolei odpowiadają cztery wiatry (Eurus – wschodni, Notus – południowy, Zefirus – zachodni i Akwilo – północny).

w. 5-6 *stąd pochodzą / ... i dokąd zaś wchodzi* – tekst łaciński wskazuje, że chodzi tu raczej o obroty rzeczy ludzkich, a nie o ich pochodzenie od czterech żywiołów.

[II.] Pokój

Tekst łaciński pod obrazem:

PAX vecta curru UNA<NI>MITATE tandem adest
 Delapsa caelo, mater alma OPULENTIAE.
 Auriga – AMOR, CONCORDIA, UTILITAS – equi.
 Comites: suum IUSTITIA tribuens cuilibet,
 Et VERITAS, et gnava DILIGENTIA,
 Et omnium artium parens, INDUSTRIA.

w. 3 *wozą Sprawiedliwość wieczna* – „woza” (lub „woża”) oznaczać może: lejc, wodze; tu: określenie roli jaką pełni w orszaku Pokoju Sprawiedliwość, rozdzielająca każdemu wedle jego potrzeb (zob. tekst łac.).

[III.] Bogactwo

Tekst łaciński pod obrazem:

OPULENTIAM, SUPERBIAE matrem, vides
 Rheda vehi, quae nuncupatur GLORIA.
 Auriga – DOLUS, equos: RAPINAM et FRAUD<E>M agit.

USURA dextrum, PRODITIO, LIBIDO habent
 Latus sinistrum. VANA LA<E>TITIA it comes
 Et omne VANARUM VOLUPTATUM genus.

w. 3 *Fortel woźnica* – odpowiednik łac. Dolus, oznaczającego podstęp, oszustwo.

[IV.] Pycha

Tekst łaciński pod obrazem:

SUPERBIA, INVIDIAM ut peperit adultior,
 Curru sedet, VANA vocat<a> GLORIA.
 Equos regit CONTEMPTUS, horum nomin<a>
 Sunt: PERTINACIA atque CURIOSITAS.
 Currum sorores ternae, INOBEDIENTIA,
 Sequuntur, et IACTANTIA, et DERISIO.

w. 4 *Skrzętnością zowq* – łac. Curiositas oznacza ciekawość, żądzę wiedzy, gorliwość.

w. 6 z *Posmiewaniem* – łac. Derisio oznacza wysmiewanie, szydzenie.

[V.] Zazdrość

Tekst łaciński pod obrazem:

INVIDIA, BELLI mater, occupat rhedam
 INIQUITATEM. Auriga equos, LIVOR, regit:
 DETRACTIONEM hunc, alterum CALUMNIAM.
 Infaustiorum infausta rerum nomina
 Pone: INQUIETAS atque PERTURBATIO
 Sequuntur, accedente MALEVOLENTIA.

w. 2 *Liwor* – łac. Livor oznacza grzech, ale też zazdrość, zawiść, niechęć.

[VI.] Wojna

Zarówno tekst łaciński jak i polski opuszczają postać siedzącą u stóp Wojny.

Tekst łaciński pod obrazem:

BELLUM minas intentat insidens rhedae
 VINDICTAE. Equi: hic PERDITIO et ille VASTITAS,
 Acri FURORIS incitantur mastige.
 Comites: FAMES, BLASPHEMIA et RIXA advolant.
 Trucique vultu et voce captivos agens
 Poliis onusta bellic<i>s CRUDELITAS.

w. 3 *na ręce Skaza jedzie, pod sobq Zburzenie* – po prawej stronie w zaprzęgu znajduje się Skaza, po lewej – Zburzenie.

Skaza – tu odpowiednik lac. *Perditio*: zatrata, zniszczenie, zguba, zepsucie, zło.
Zburzenie – tu odpowiednik lac. *Vastitas*: spustoszenie, epidemia.

[VII.] Ubóstwo

Tekst łaciński pod obrazem:

Auriga – TORPOR, vehiculo INDIGENTIA
 TAPINOPHROSYNES matrem, INOPIAM, aegre trahens,
 Vix tandem equos: hunc DEBILEM, illum AEGRUM, incitat.
 Lugent sequentes: subiugata SERVITUS,
 Et – seu velit, seu non velit – PATIENTIA, et
 Pudibunda FRAGILITATIS HUMANAЕ AGNITRIX.

w. 2 *Strętwienie* – lac. *Torpor*: odrętwiałość, gnuśność.

w. 6 *Podłość* – tu w znaczeniu lac. *Fragilitas*: ułomność, kruchość, znikomość.

[VIII.] Pokora

Tekst łaciński pod obrazem:

TAPINOPHROSYNE currui TOLERANTIAE
 Imposita vehitur, PACE filia ad pedes
 Sedente, equosque agente: MANSUETUDINEM
 MODESTIAMque provido auriga, METU.
 Currum sequuntur: SPES et alma CARITAS,
 Et initium beatitudinis, FIDES.

w. 3 *W wozie idzie* – odnosi się do koni.

[IX.] Sąd

Tekst łaciński (tym razem bez związku z tekstem polskim) pod obrazem reproduko-
 wanym:

Sic ergo erit: videre sese mutuo
 OPULENTIAM, SUPERBIAM, INVIDIAE luem,
 BELLUM, INOPIAM, TAPINOPHROSYNEN atque opum,
 PACEM parentem velut in orbem consequi.
 Supremus orbi donec ingruet dies:
 Cum Patre natus de Deo, idem Homo et Deus
 Feret ultimam, aequus arbiter, sententiam,
 Rebusque finem ponet et regnum Patri
 Restituet ante a Patre creditum sibi.
 UT UNUS OMNIA IN OMNIBUS FIAT DEUS.

Tekst łaciński (również nie będący wzorcem dla tekstu polskiego) pod inną wersją tego obrazu (zob. wyżej), przez nas nie reprodukowana:

Vis nunquam peccare, Deo vis vivere carus,
 Vis munire tibi, lector, ad astra viam,
 Attentis picturam oculis hanc perlege et alta
 Assidue Extremum mente revolve Forum.
 Quaeque Dei iusto, cunctorum Iudicis, ore
 Sunt statuenda bonis praemia, queque malis,
 Artificemque pium collauda, gratus, et artem,
 Sunt ambo tanti qui tibi causa boni.
 D[anielus] Lampsonius.

Historija o Abrahamie

Wydawcy nie udało się odszukać konkretnej serii obrazów, z którymi można byłoby wiązać cztery epigramaty Kochanowskiego. *Historija* przedstawia epizod z życia Abrahama (Rdz 21,1-21). Nałożnica Hagar urodziła Abrahamowi syna Ismaela, gdy jednak Sara, żona Abrahama, powiła Izaaka, kazała mężowi wypędzić służącą i jej dziecko. Przed śmiercią z pragnienia na pustyni oboje uratował zesłany przez Boga anioł, wskazując studnię i zapowiadając Bożą opiekę nad wygnańcami. Zob. też „Wprowadzenie do lektury”, s. 11.

[I. Pod pierwszy]

w. 4 *własnemu synowi chował dobra* – wg prawa babilońskiego syn niewolnicy uznany przez ojca miał prawo dziedziczenia.

[II.] Pod drugi

w. 1 *tudzież Bożej wolej* – Bóg nakazał Abrahamowi usłuchać Sary, obiecując opiekę nad Ismaelem.

w. 2 *po niewolej* – wbrew woli (por. obj. do Rt II, w. 3).

[III.] Pod trzeci

w. 1 *Nie może na śmierć patrzeć dziecięcia* – Rdz 21,16: „A gdy nie stało wody w bukłaku, porzuciła dziecię pod jednym z drzew, które tam były. I odeszła, i usiadła przeciw niemu z daleka, ile łuk zastrzelić może; rzekła bowiem: Nie będę patrzyła na umierające dziecię [...]”.

[IV.] Pod czwarty

w. 4 *potomstwo ... sprawiedliwego* – tj. Abrahama.

SŁOWNIK WYRAZÓW ARCHAICZNYCH

Skróty oznaczające części *Rotul* zamieszczono w „Wykazie znaków i skrótów przyjętych w edycji” (s. 47). Po przecinku podano numer wersu.

baczyć – Dv II,2 mieć na uwadze, dostrze-
gać

bawić się – Nd XI,4 zajmować się czym

beśpiecznie – Po I,3 śmiało

beśpieczny – Nd II,4 śmiały

brożek – Np II,9 zdrobnienie od „bróg”

bróg – Np VII,11 daszek na zboże, stóg

bujny – Rt IV,11 jurny

bystrość – Np X,14 porywczość, niepokor-
ność

chudoba – Rt I,5; Np VI,29; VII,3; IX,2
ubóstwo, skromne mienie

chyz – Np IV,13 chata

czary – Np VI,16 lotrostwa, bezceństwa

czerstwy – Nd II,4 świeży, energiczny

czuć (o kim) – Dv II,6 czuć (nad kim)

dobre – Dv II,2 dobro

doległość – Rt I,20 dolegliwość, zmartwienie

dostać (czego) – Rt I,23; Np V,2, 6; XI,3
osiągnąć (co)

dostawać – Np III,25; IV,11; VII,10, 12
wystarczać

dymny – Np V,13 zadymiony, pełen dymu

folgować – Hs II,1 ustępować

gumno – Rt I,4 stodoła

indziej – Np VIII,3 gdzie indziej

jurgielt – Np XI,8 pensja, roczna płaca

klusac – Np IX,12 kłusować

komora – Np II,14 izba, pokój – III,23 spi-
żarnia

konterfet – Po tyt. obraz, wizerunek

liwor – Nd V,2 grzech, zawiść

maskara – Po III,3 maska

mianowicie – Np X,3 wyraźnie, szczególnie

miar – Np VI,31 umiar

morderz – Np VIII,15 morderca

możność – Rt I,19 godność, dostojęństwo

nadziwać się – Np VIII,4 spodziwać się

nagryźć (się) – Np IV,14 wiele zmartwień
przyczynić

naniedostateczniejszy – Np IV,6 najuboż-
szy

naręczny – Nd IV,4 koń prawy w zaprzęgu
nędzny – Hs III,2 biedny, umęczony, godny
litości

niecnota – Rt I,6, 16 nieprawość

nieużyty – Po I,1 nieczuły, niewzruszony

nowe (*do nowego*) – Np II,9; III,25; VII,9
nowe zbiory

obchodzić (co) – Np XII,10 unikać (czego)

obluda – Po IV,3 złuda, omam

obludny – Np XII,24; Nd III,6 łudzający,
mamiący

omylić się – Np XII,19 zawieść się

opiek – Np XII,21 opieka

pochyba: *bez pochyby* – Dv II,4 bez wątpie-
nia, z pewnością

pociecha – Dv I,5 radość
podle – Nd IV,5; VII,4 obok
potkać – Np I,4; IV,17 spotkać
powinny – Po II,3 podległy
przez – Np VI,34 dlaczego, czemu
przeżożenie – Np VI,10 możność, siła
przestawać (na czym) – Np IX,17; XI,14
 poprzeszawać, zadowalać się (czym)
przestrony – Np V,1 rozpustny, rozpasany
przygoda – Np III,16; IX,8; Hs III,3 zły traf,
 zdarzenie losu
przygodzić się – Np XII,9 przydać się, przy-
 służyć
przymiot – Np IX,1 zaleta
przypadać – Rt V,4; Dv II,3 przytrafiać się,
 przydarzać się
przypadek – Np IV,18; X,10, 19, 26; Dv II,6
 to, co się przytrafia złego, przygoda
przysada – Np X,16 przydatek, przypad-
 łość
pułkoszki – Nd VII,1 prosty wóz z plecio-
 nym z wikliny koszem
puszcza – Hs II,3 pustynia

ratusz – Np IX,11 siedziba sądu, tu: sprawa
 sądowa
razem – Np VIII,6 jednocześnie, zarazem
rotula – tyt.; Rt tyt. tekst z tezą moralną do
 przekazania
rządzić (kogo) – Rt III,1; IV,9 kierować
 (kim)
rządzić się – Np VI,3 sprawować się

sila – Np VI,30; VIII,6; XI,10 wiele
skaza – Nd VI,3 zniszczenie, zatrata
skrzynia – Np VI,36 szkatuła
skrzynka – Np II,15; VII,11 zob. „skrzynia”
smaczny – Np VII,15 dobry, przyjemny

snadnie – Rt III,11 łatwo
sprawa – Np VI,4 wytłumaczenie, wiado-
 mość, sprawozdanie – Nd IX,4 uczy-
 nek, postępek
sprośny – Rt IV,9 nierządny, plugawy,
 wszeteczny
stan – Np VII,6 kondycja, sposób życia
stanik – Np II,10 zdrobnienie od „stan”
statek – Np V,3 majątek, mienie
stok – Hs IV,2 źródło

świecki – Np I,2 światowy

towarzystwo – Np VI,25 obcowanie
trocha – Np IX,17 kęs, mało czegoś

umorzyć – Dv I,1 uśmiercić
ustawa – Np VI,9 prawo, przykazanie

wczas – Np III,11; IX,14 spokój, beztroska
woza (woża) – Nd II,3 wodza, lejc; tu: osoba
 przewodząca, trzymająca w karności,
 dowódca
wrony – Po II,4 czarny
wytchnąć (*wytchło*, czego komu) – Dv II,8
 uprzykszyło się co komu, obrzydło

zamiłować – Np IV,3 przestać miłować
 (analogicznie do „zapominać”)
zastępować (komu) – Np XI,11 nadskaki-
 wać, zalecać się
zawždy – Rt I,26, 36; Np III,10; IV,7; V,10;
 VI,6, 7; VI,28; VII,9; X,24 zawsze
złośliwy – Np X,22 zły, grzeszny
złośnik – Rt III,12; Np XI,32; Dv II,7; Nd
 IX,5 człowiek zły, grzesznik

INDEKS ALEGORII

Akwilo (Nd I) – Aquilo

Bluźnienie (Nd VI) – Blasphemia

Bogactwo (Nd II, III) – Opulentia

Bojaźń (Nd VIII) – Metus

Chępliwość (Nd IV) – Iactantia

Chory (Nd VII) – Aeger

Chytróść (Nd III) – Fraus

Cierpliwość (Nd VII) – Patientia

Czas (Po II, Nd I) – Tempus

Drapieżstwo (Nd III) – Rapina

Dzień (Nd I) – Dies

Eurus (Nd I) – Eurus

Falsz (Po II) – Apate

Fortel (Nd III) – Dolus

Głód (Nd VI) – Fames

Lichwa (Nd III) – Usura

Liwor (Nd V) – Livor

Łaskawość (Nd VIII) – Mansuetudo

Miłość (Nd II) – Amor

Miłość (Nd VIII) – Caritas

Nabożeństwo (Po V) – Religio

Nadzieja (Nd VIII) – Spes

Niepokój (Nd V) – Perturbatio

Nieposłuszeństwo (Nd IV) – Inobedientia

Nieszczęśliwość (Nd V) – Inquietas (?)

Niewinność (Po V) – Ablabea

Niewola (Nd VII) – Servitus

Noc (Nd I) – Noctus

Notus (Nd I) – Notus

Ogień (Nd I) – Flamma

Pilność (Nd II) – Diligentia

Pobożność (Po V) – Pietas

Podłość natury człowieczej (Nd VII) –
Fragilitatis Humanae Agnitrix

Pokora (Nd VIII) – Tapinophrosyne, Hu-
militas

Pokój (Nd II, VIII) – Pax

Pośmiewanie (Nd IV) – Derisio

Potwarz (Nd V) – Calumnia (?)

Powietrze (Nd I) – Aura

Powolność (Nd VIII) – Modestia

Pożytek (Nd II) – Utilitas

Prawda (Nd II) – Veritas

Prawda (Po II) – veri conscia Dea

Pycha (Nd III, IV) – Superbia, vana Gloria

Rozkosz (Nd III) – Voluptas

Skaza (Nd VI) – Perditio

Skrzętność (Nd IV) – Curiositas

Słaby (Nd VII) – Debilis

Sprawiedliwość (Nd II) – Iustitia

Strętwienie (Nd VII) – Torpor

Swar (Nd VI) – Rixa

Szkalowanie (Nd V) – Detractio (?)

Świat (Nd I) – Mundus, Orbis

Trwoga (Nd V) – Malevolentia (?)

Ubóstwo (Nd VII, VIII) – Inopia

Upór (Nd IV) – Pertinacia

Wesele próżne (Nd III) – vana Laetitia

Wiara (Po V, Nd VIII) – Fides

Woda (Nd I) – Aqua

Wojna (Nd V, VI) – Bellum

Wszeteczność (Nd III) – Libido

Wzgarda (Nd IV) – Contemptus

Zapalczywość (Nd VI) – Furor

Zazdrość (Nd IV, V) – Invidia

Zburzenie (Nd VI) – Vastitas

Zdrada (Nd III) – Proditio

Zefir (Nd I) – Zephyrus

Zgoda (Nd II) – Concordia

Ziemia (Nd I) – Terra

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie do lektury	5
ROTULEY	13
[Rotuley]	14
Rotule I. Cnota	14
[II.] Bojaźń Boża	15
[III.] Słowo Boże	15
[IV.] Duch Boży	16
[V.] Wieczny żywot	16
[Napominania]	17
Napominanie I	17
II	17
III	18
IV	19
V	19
VI	20
VII	21
VIII	21
IX	22
X	23
XI	24
XII	25
Decipimur votis...	26
[I]	26
[II]	26
Pod obrazy konterfetu żywota ludzkiego	27
[I. Pod pierwszy]	27
[II.] Pod drugi	28
[III.] Pod trzeci	29
[IV.] Pod czwarty	30
[V.] Pod piąty	31
[VI.] Pod szósty	32

Na drugie obrazy	33
[I.] Świat	33
[II.] Pokój	34
[III.] Bogactwo	35
[IV.] Pycha	36
[V.] Zazdrość	37
[VI.] Wojna	38
[VII.] Ubóstwo	39
[VIII.] Pokora	40
[IX.] Sąd	41
Historija o Abrahamie	42
[I. Pod pierwszy]	42
[II.] Pod drugi	42
[III.] Pod trzeci	42
[IV.] Pod czwarty	43
Komentarze	45
Komentarz edytorski	47
I. Wykaz znaków i skrótów przyjętych w edycji	47
II. Uwagi do tekstu	48
III. Zasady transkrypcji	50
Objaśnienia	53
Słownik wyrazów archaicznych	65
Indeks alegorii	67

ukazały się:

HIERONIM MORSZTYN, *Światowa Rozkosz*
wydał Adam Karpiński

KASPER TWARDOWSKI, *Pochodnia Miłości Bożej*
wydał Krzysztof Mrowcewicz

KASPER MIAKOWSKI, *Zbiór rytmów*
wydała Alina Nowicka-Jeżowa

WACŁAW POTOCKI, *Muza polska*
wydał Adam Karpiński

SEBASTIAN GRABOWIECKI, *Rymy duchowne*
wydał Krzysztof Mrowcewicz

SEBASTIAN FABIAN KLONOWIC, *Roxolania * Roksolania*
wydał i przełożył Mieczysław Mejor

KASPER TWARDOWSKI, *Lekcje Kupidynowe*
wydał Radosław Grześkowiak

STANISŁAW GROCHOWSKI, *Wirydarz*
wydała Justyna Dąbkowska

ALEKSANDER TEODOR LACKI, *Pobożne pragnienia*
wydał Krzysztof Mrowcewicz

MIKOŁAJ KOCHANOWSKI, *Rotule*
wydał Adam Karpiński

w przygotowaniu:

JAN ŻABCZYC, *Symfonie anielskie*
w opracowaniu Adama Karpińskiego

KASPER TWARDOWSKI, *Łódź młodzi z nawałności do brzegu płynąca*
w opracowaniu Radosława Grześkowiaka

MARCIN BŁAŻEWSKI, *Setnik przypowieści ucieśnych*
w opracowaniu Jana Ślaskiego

ADAM KORCZYŃSKI, *Wizerunek złocistej przyjaźni zdrady*
w opracowaniu Radosława Grześkowiaka